

Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Lausuntotiivistelmä

Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:10

Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta

Lausuntotiivistelmä

Oikeusministeriö Helsinki 2023

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Oikeusministeriö

CC BY-SA 4.0

ISBN pdf: 978-952-400-615-6

ISSN pdf: 2490-1172

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2023

Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta Lausuntotiivistelmä

Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2023:10		Teema	Mietintöjä ja lausuntoja
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Tekijä/t	Leena Mäkipää		
Kieli	suomi	Sivumäärä	45

Tiivistelmä

Oikeusministeriössä laadittu arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta oli lausuntokierroksella 17.11.2021–14.1.2022. Lausunto tai ilmoitus siitä, että lausuttavaa ei ole, saatiin 46 taholta.

Valtaosa lausunnonantajista piti tarpeellisena rikoslain voimassa olevien säännösten täsmentämistä tai avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen säätämistä rikoslakiin. Arviomuistiossa käsitellyistä vaihtoehdoista laajinta kannatusta saivat erillissäännöksen säätäminen rikoslakiin ja rikoslain 25 luvun 3 §:n ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentäminen.

Osa lausunnonantajista piti perusteltuna arviomuistiossa tehtyä rajausta, jonka mukaisesti avioliitolla tarkoitetaan juridisesti pätevää avioliittoa, ja avioliittoon pakottamista koskeva mahdollinen sääntely koskisi vain tällaisia liittoja. Jotkut lausunnonantajat katsoivat, että avioliiton käsitteen tulisi avioliittoon pakottamista koskevissa säännöksissä kattaa myös esimerkiksi uskonnolliset liitot, joita ei ole solmittu juridisesti pätevällä tavalla.

Osassa lausunnoissa kiinnitettiin erityisesti huomiota tarpeeseen huolehtia avioliittoon pakottamisen uhreiksi joutuneille tarjottavista tukipalveluista. Lisäksi osa lausunnonantajista toi esiin tarpeen panostaa pakkoavioliittoja koskevan tiedon ja tietoisuuden sekä osaamisen lisäämiseen.

Asiasanat rikoslaki, pakkoavioliitto, kriminalisointi, ihmiskauppa

ISBN PDF	978-952-400-615-6	ISSN PDF	2490-1172
Hankenumero	OM012:00/2021		

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-615-6>

Bedömningspromemoria om straffbarheten av tvingande till äktenskap Sammandrag av utlåtandena

Justitieministeriets publikationer, Betänkanden och utlåtanden 2023:10	Tema	Betänkanden och utlåtanden	
Utgivare	Justitieministeriet		
Författare	Leena Mäkipää	Sidantal	45
Språk	finska		

Referat

Justitieministeriets bedömningspromemoria om straffbarheten av tvingande till äktenskap var på remiss perioden 17.11.2021–14.1.2022. Utlåtande eller meddelande om att det inte finns något att yttra kom från 46 remissinstanser.

Merparten av remissinstanserna ansåg att det är nödvändigt att de gällande bestämmelserna i strafflagen preciseras eller att det införs separata bestämmelser om tvingande till äktenskap i strafflagen. Alternativet att en särskild bestämmelse införs i strafflagen och att bestämmelsen om människohandel i 25 kap. 3 § i strafflagen preciseras var de alternativ som fick bredast stöd av de alternativ som behandlades i bedömningspromemorian.

En del av remissinstanserna ansåg att det var motiverat att det gjordes en begränsning i bedömningspromemorian enligt vilken man med äktenskap avser juridiskt giltigt äktenskap, och att eventuella bestämmelser om tvingande till äktenskap endast gäller sådana äktenskap. Vissa remissinstanser ansåg att begreppet äktenskap i bestämmelserna om tvingande till äktenskap också bör omfatta till exempel religiösa äktenskap som inte har ingåtts på ett juridiskt giltigt sätt.

I en del utlåtanden fästes särskild uppmärksamhet vid behovet av att sörja för de stödtjänster som erbjuds dem som blivit tvungna att ingå äktenskap. Dessutom lyfte en del av remissinstanserna fram behovet av att satsa på kunskap och medvetenhet om tvångsäktenskap samt på att öka kompetensen.

Nyckelord strafflagen, tvångsäktenskap, kriminalisering, människohandel

ISBN PDF 978-952-400-615-6 **ISSN PDF** 2490-1172
Projektnummer OM012:00/2021

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-615-6>

Memorandum on the Punishability of Forcing a Person to Enter into Marriage Summary of Opinions

Publications of the Ministry of Justice, Memorandums and statements 2023:10	Subject	Memorandums and statements
Publisher	Ministry of Justice, Finland	

Author(s)	Leena Mäkipää	Pages	45
Language	Finnish		

Abstract

Memorandum on the Punishability of Forcing a Person to Enter into Marriage, drawn up by the Ministry of Justice, was circulated for comments from 17 November 2021 to 14 January 2022. A total of 46 stakeholders issued an opinion or stated that they have no comments.

The majority of those consulted considered it necessary to specify the current provisions of the Criminal Code or to add a separate provision on coercion into marriage to the Criminal Code. Of the alternatives discussed in the memorandum, the most popular options were adding a separate provision to the Criminal Code and specifying the provision on trafficking in human beings laid down in chapter 25, section 3 of the Criminal Code.

Some of the consulted stakeholders felt that it was justified that 'marriage' would refer only to a legally valid marriage in the provisions concerning coercion into marriage, as proposed in the memorandum. On the other hand, some respondents considered that, in the provisions on coercion into marriage, the concept of marriage should also cover religious unions that have not been concluded in a legally valid manner.

Some of the comments drew particular attention to the need to provide support services for victims of coercion into marriage. Furthermore, some stakeholders also brought up the need to invest in increasing knowledge, awareness and competence related to forced marriages.

Keywords	Criminal Code, forced marriage, criminalisation, trafficking in human beings
-----------------	--

ISBN PDF	978-952-400-615-6	ISSN PDF	2490-1172
Project number	OM012:00/2021		

URN address	https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-615-6
--------------------	---

Sisältö

1	Johdanto	7
1.1	Arviomuistion sisältö ja johtopäätökset.....	7
1.2	Pyydytyt ja saadut lausunnot.....	7
2	Lausuntopalaute yleisesti	10
3	Lausuntopalaute asiakohtaisesti	11
3.1	Vaihtoehto 1: Nykyiset rikoslain säännökset riittävät.....	11
3.2	Vaihtoehdot 2 ja 3: Rikoslain täsmentäminen tarpeen.....	11
3.2.1	Vaihtoehto 2: Rikoslain 25 luvun 3 §:n ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentäminen .	13
3.2.1.1	Säännöksen muotoilussa ja perusteluissa huomioitavia seikkoja	17
3.2.1.2	Muita huomioita ihmiskauppasäännöksen täsmentämiseen liittyen.....	20
3.2.2	Vaihtoehto 3: Rikoslain 25 luvun 8 §:n pakottamista koskevan säännöksen muuttaminen.....	23
3.3	Vaihtoehto 4: Erillissäännöksen säätäminen rikoslakiin	24
4	Muut lausunnonantajien kommentit	30
4.1	Säätelyn kattavuus ja avioliiton käsite	30
4.2	Pakottaminen pysymään avioliitossa.....	34
4.3	Pakkoavioliittoja ja niiden tutkintaan liittyviä seikkoja koskevat huomiot	35
4.4	Syyteoikeus	38
4.5	Koulutustarve ja tiedon ja tietoisuuden lisääminen.....	38
4.6	Uhrin tukeminen.....	39
4.7	Ulkomaalaislakia koskevat huomiot	41
4.8	Istanbulin sopimusta koskevat huomiot.....	41
4.9	Tiettyihin muihin kansainvälisiin velvoitteisiin liittyvät huomiot.....	42
4.10	Muita huomioita	44

1 Johdanto

1.1 Arviomuistion sisältö ja johtopäätökset

Oikeusministeriö julkaisi 17.11.2021 arviomuistion avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta (Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:29). Arviomuistion taustalla oli pääministeri Sanna Marinin hallituksen hallitusohjelmakirjaus, jonka mukaan pakkoavioliiton kriminalisointia selvitetään.

Arviomuistiossa kuvataan pakkoavioliittoja ilmiönä ja tarkastellaan avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden nykytilaa. Muistiossa käydään läpi asiaan liittyviä kansainvälisiä velvoitteita ja kansainvälistä vertailua. Muistiossa myös analysoidaan voimassa olevia rikoslain säännöksiä ja lainsäädännön esitöitä avioliittoon pakottamisen kannalta sekä arvioidaan vaihtoehtoisia tapoja säätää avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta.

Arviointityössä päädyttiin katsomaan muun muassa, että voimassa olevat rikoslain ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa ja pakottamista koskevat säännökset kattavat avioliittoon pakottamisteot varsin laajalti. Muistion johtopäätöksenä esitettiin, että mainitut rikoslain säännökset ovat riittävän kattavat eikä niitä ole tarpeen muuttaa tai täsmentää. Toisaalta esiin tuotiin esimerkiksi mahdollisuus täsmentää rikoslain ihmiskauppaa koskevaa säännöstä siten, että säännökseen lisätään teon tarkoituksiksi avioliittoon pakottaminen. Muina sääntelyvaihtoehtoina tarkasteltiin pakottamista koskevan rangaistussäännöksen täydentämistä ja avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen laatimista.

1.2 Pyydetty ja saadut lausunnot

Arviomuistiosta pyydettiin lausuntoa 59 organisaatiolta tai taholta. Lausuntopyyntö julkaistiin lausuntopalvelu.fi-sivustolla. Lausuntoaika oli 17.11.2021–14.1.2022. Lausunto tai ilmoitus siitä, että lausuttavaa ei ole, saatiin 46 taholta. Lausunto pyydettiin seuraavilta tahoilta (tähdellä (*) merkityt antoivat lausunnon tai ilmoituksen viimeistään 14.1.2022¹):

- Amnesty International Suomen osasto r.y. *
- Eduskunnan oikeusasiamies * (ilmoitus, ettei lausuntoa anneta)
- Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri / Helsingin oikeusaputoimisto *

1 Lisäksi USKOT-foorumi toimitti asiassa kannanoton 16.2.2022.

- Etelä-Suomen syyttäjäalue
- Helsingin hovioikeus *
- Helsingin käräjäoikeus *
- Helsingin poliisilaitos *
- Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta / professori Kimmo Nuotio
- Hämeen poliisilaitos
- Ihmisoikeusliitto *
- Itä-Suomen hovioikeus *
- Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta / professori Matti Tolvanen *
- Itä-Uudenmaan käräjäoikeus *
- Julkiset Oikeusavustajat r.y.
- Katolinen kirkko Suomessa
- Kirkkohallitus *
- Korkein oikeus (varattiin tilaisuus antaa lausunto)
- Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (KRIMO)
- Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta / professori Minna Kimpimäki *
- Lapsiasiavaltuutettu *
- Lastensuojelun Keskusliitto r.y.
- Loisto Settlementti ry *
- Luvan saaneet oikeudenkäyntiavustajat r.y.
- Länsi-Suomen syyttäjäalue
- Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus *
- Maahanmuuttovirasto *
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto r.y. – Mannerheims Barnskyddsförbund rf
- Monika-Naiset liitto r.y. *
- Naisjärjestöjen Keskusliitto r.y. *
- Naisjärjestöt Yhteistyössä – Kvinnoorganisationer i Samarbete NYTKIS r.y. *
- Oikeuskanslerinvirasto *
- Oikeuspoliittinen yhdistys – Rättspolitiska föreningen Demla r.y. *
- Opetus- ja kulttuuriministeriö *
- Oulun käräjäoikeus *
- Pakolaisneuvonta r.y. *
- Pelastakaa Lapset r.y.
- Poliisihallitus *
- Rajavartiolaitoksen esikunta *
- Rikosuhripäivystys *
- Rovaniemen hovioikeus *
- Sisäministeriö *
- Sosiaali- ja terveysministeriö *
- Suomen Asianajajaliitto – Finlands Advokatförbund *

- Suomen Islamilainen Yhdyskunta
- Suomen lakimiesliitto – Finlands Juristförbund r.y. *
- Suomen ortodoksinen kirkko
- Suomen Poliisijärjestöjen Liitto r.y. – Finlands Polisorganisationers Förbund rf
- Suomen Syyttäjähdistys r.y.
- Suomen tuomariliitto – Finlands domareförbund r.y. *
- Tasa-arvovaltuutettu *
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos *
- Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta / professori Johanna Niemi
- Työ- ja elinkeinoministeriö *
- Ulkoministeriö *
- Valtakunnansyyttäjän toimisto *
- Valtiovarainministeriö * (ilmoitus, ettei lausuttavaa)
- Varsinais-Suomen käräjäoikeus
- Yhdenvertaisuusvaltuutettu *
- YK:n yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti (HEUNI) *

Lisäksi lausunnon antoivat Ensi- ja turvakotien liitto r.y., Miesten tasa-arvo r.y., Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti sekä kaksi yksityishenkilöä.

2 Lausuntopalaute yleisesti

Valtaosa lausunnonantajista piti rikoslain voimassa olevien säännösten täsmentämistä tai erillissäännöksen säätämistä rikoslakiin tarpeellisena. Arviomuistiossa käsitellyistä vaihtoehtoista laajinta kannatusta saivat avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen säätäminen rikoslakiin ja rikoslain 25 luvun 3 §:n ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentäminen. Pakottamista koskevan rikoslain 25 luvun 8 §:n muuttamista koskeva vaihtoehto ei saanut laajaa kannatusta.

Osa lausunnonantajista piti perusteltuna arviomuistiossa tehtyä rajausta, jonka mukaisesti avioliitolla tarkoitetaan juridisesti pätevää avioliittoa, ja avioliittoon pakottamista koskeva mahdollinen sääntely koskisi vain tällaisia liittoja. Jotkut lausunnonantajat katsoivat, että avioliiton käsitteen tulisi avioliittoon pakottamista koskevissa säännöksissä kattaa myös esimerkiksi uskonnolliset liitot, joita ei ole solmittu juridisesti pätevällä tavalla.

Jotkut lausunnonantajat esittivät, että avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliittoa koskevien rangaistussäännösten tulisi kattaa myös tilanteet, joissa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa tai henkilöä estetään poistumasta avioliitosta.

Osassa lausunnoissa kiinnitettiin erityisesti huomiota tarpeeseen huolehtia avioliittoon pakottamisen uhreiksi joutuneille tarjottavista tukipalveluista. Lisäksi osa lausunnonantajista toi esiin tarpeen panostaa pakkoavioliittoja koskevan tiedon ja tietoisuuden sekä osaamisen lisäämiseen.

3 Lausuntopalaute asiakohtaisesti

3.1 Vaihtoehto 1: Nykyiset rikoslain säännökset riittävät

Muutama lausunnonantaja piti nykyisiä rikoslain ihmiskauppaa ja pakottamista koskevia säännöksiä lähtökohtaisesti riittävinä. *Helsingin poliisilaitos* totesi lausunnossaan, ettei poliisin käytännön näkökulmasta keskeistä merkitystä ole sillä, toteutetaanko jokin kriminalisointi erilliskriminalisointina vai sisällyttämällä se osaksi jotain olemassa olevaa rikostunnusmerkistöä. Helsingin poliisilaitoksen näkemyksen mukaan mikään arviomuistiossa esitettyistä pakkoavioliiton kriminalisointivaihtoehdoista ei ole täysin ongelmaton. Helsingin poliisilaitoksen käsitys kuitenkin oli, että nykyiset rikoslain säännökset ovat varsin kattavat ja että arviomuistiossa viitatus mahdolliset pakkoavioliittoa koskevat täsmennykset tai laajennukset eivät ainakaan esitetystä muodostaan ole kannatettavia.

Miesten tasa-arvo r.y. ja yksityishenkilö B totesivat lausunnoissaan, ettei tarvetta lainsäädännön muutoksille tai täsmennyksille ole. Yksityishenkilö B piti mahdollisena mutta ei suositeltavana myös vaihtoehtoa, jossa rikoslain ihmiskauppaa koskevaa säännöstä täsmennetään lisäämällä siihen avioliittoon pakottaminen teon tarkoitukseksi.

3.2 Vaihtoehdot 2 ja 3: Rikoslain täsmentäminen tarpeen

Muutama lausunnonantaja piti tarpeellisenä rikoslain täydentämistä jollakin arviomuistiossa esitetyllä tavalla mutta ei ottanut selvästi kantaa tietyn vaihtoehdon puolesta.

Oikeuskanslerinviraston lausunnossa kannatettiin voimassa olevan lainsäädännön täsmentämistä joko omalla rangaistussäännöksellä tai rikoslain ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämisellä. Lausunnon mukaan perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen edistämiseksi voimassa olevan lainsäädännön täsmentäminen on tarpeen siten, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus tulisi rikoslaissa nykyistä selvemmin esiin. Rangaistussäännön yksiselitteisesti kertoisi avioliittoon pakottamisen olevan kiellettyä ja rangaistavaa. Erillisääntelyä voidaan oikeuskanslerinviraston näkemyksen mukaan puoltaa oikeustilan selkeyttämisen ja oikeushyvien suojelun näkökulmasta. Lainsäädäntö voisi myös antaa vahvan oikeudellisen ja viestinnällisen perustan niille, jotka työskentelevät niiden yhteisöjen kanssa, joita ilmiö läheisimmin koskettaa.

Kirkkohallitus piti tarkoituksenmukaisena joko ihmiskauppaa tai pakottamista koskevien säännösten täsmentämistä siten, että säännökseen lisätään teon tarkoitukseksi myös

avioliittoon pakottaminen. Mikäli päädyttäisiin pakottamista koskevan säännöksen täsmentämiseen, tulisi se samalla tarkentaa yleisen syytteen alaiseksi teoksi. Kirkkohallitus piti mahdollisena myös erillistä kriminalisointisäännöstä.

Rovaniemen hovioikeus piti kannatettavimpina vaihtoehtoina rikoslain ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämistä tai syyteoikeutta koskevan säännöksen muuttamista pakottamisen osalta siten, että avioliittoon pakottaminen säädettäisiin yleisen syytteen alaiseksi rikokseksi (RL 25:9).

Helsingin kärjäoikeus kannatti rikoslain ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämistä arviomuistiossa esitetyllä tavalla tai pakottamista koskevan säännöksen muuttamista siten, että avioliittoon pakottaminen säädettäisiin rangaistavaksi pakottamista koskevassa rikoslain 25 luvun 8 §:ssä omassa momentissaan. Uudessa säännöksessä tulisi kriminalisoida avioliittoon pakottaminen, tässä tarkoituksessa tapahtuva matkustamaan houkuttelemisen sekä tällaisten menettelyiden yrittäminen ja avunanto niihin.

Helsingin kärjäoikeuden lausunnossa todettiin, että vaikka avioliittoon pakottaminen ja sen tekemiseen käytetty menettely voikin tulla rangaistavaksi rikoslain mukaisina muina rikoksina, avioliittoon pakottamisen rangaistavuus ei käy suoraan ilmi Suomen laista. Se, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus ilmaistaisiin nimenomaisesti laissa, selkiinnyttäisi pakottajalle ja pakotetulle, kuinka yhteiskunta suhtautuu pakkoavioliittoon, sekä täyttäisi kansainväliset sopimusvelvoitteet. Tietoisuudella tällaisen säännöksen olemassaolosta voisi olla ainakin jossakin määrin yleisestävä vaikutus suhteessa sellaisiin perheisiin, joissa ongelmana ei ole ollut avioliittoon pakottaminen, vaan avioliitosta irtautumisen estäminen, tai joissa kysymys ei ole oikeudellisesti sitovasta avioliitosta, vaan esimerkiksi uskonnon tai kulttuurin sääntöjen mukaisesta yhteiselämästä.

Syyttäjälaitos totesi lausunnossaan, että erilaisten tulkintaongelmien välttämiseksi rikoslakia olisi hyvä selkeyttää siten, että avioliittoon pakottamisen rangaistavuus ilmenisi suoraan laista. Syyttäjälaitoksen näkemyksen mukaan tarkoituksenmukainen ja kohtuullisen selkeä tapa olisi säätää asiasta siten kuin arviomuistiossa on ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämisen osalta esitetty. Jos tarkoitus on yksinkertaisesti varmistaa, että avioliittoon pakottaminen kaikissa tilanteissa on rangaistavaa viimekädessä muunakin rikoksena kuin yleisenä pakottamisena, selkein tapa säätää asiasta olisi Syyttäjälaitoksen näkemyksen mukaan erillinen rangaistussäännös, jossa asiasta olisi näin säädetty.

Länsi-Uudenmaan kärjäoikeus totesi pitävänsä yleisesti ottaen tervetulleena sitä, että pakkoavioliittojen kriminalisointi toteutetaan mainitsemalla nimenomaisesti avioliittoon pakottaminen. Ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentäminen arviomuistiossa esitetyllä tavalla olisi Länsi-Uudenmaan kärjäoikeuden näkemyksen mukaan omiaan ainakin jossain määrin selkeyttämään ihmiskauppaa rikostyyppinä. Kuitenkin avioliittoon

pakottamisen kriminalisointi osana rikoslain 25 luvun 8 §:n pakottamisrikosta tai kokonaan omana kriminalisointinaan voisi olla tuomioistuinkäsittelyn ja myös laillisuusperiaatteen näkökulmasta yksinkertaisempi ja selkeämpi vaihtoehto.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (jäljempänä STM) totesi lausunnossaan, että on kannatettavaa, että avioliittoon pakottamisen lisäämistä yhdeksi ihmiskaupan hyväksikäytön/teon tarkoitukseksi harkitaan. Tämä ei kuitenkaan STM:n näkemyksen mukaan yksin riitä takamaan, että pakkoavioliitot tulisivat rangaistaviksi rikoslaissa.

Rikosuhrinäkökulma ei lausunnossaan pitänyt yksiselitteisenä sitä, tulisiko avioliittoon pakottamisesta säätää erillinen rangaistussäännös rikoslakiin vai tulisiko ihmiskauppaa koskevaa säännöstä (RL 25:3) täsmentää siten, että säännökseen lisättäisiin teon tarkoitukseksi avioliittoon pakottaminen. *Rikosuhrinäkökulma* ei kuitenkaan kannattanut sitä, että avioliittoon pakottaminen säädettäisiin erikseen rangaistavaksi rikoslain pakottamista koskevassa säännöksessä (RL 25:8).

Tasa-arvovaltuutettu ei kannattanut nykytilaan tyytymistä. Avioliittoon pakottamisen rangaistavuus tulisi tasa-arvovaltuutetun näkemyksen mukaan ilmetä nimenomaisesti rikoslaissa. Vaikka pakottamisen kohteeksi joutuneiden ihmisten määrän arvioitaisiin olevan Suomessa pieni, on erityissäätelyn tarvetta punnittava sitä perusteellisemmin, mitä vakavammasta loukkauksesta on kyse. Tilannetta tulisi arvioida myös sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta ja tehdä mahdolliset sukupuolenmukaiset erot näkyviksi. Sukupuolten tasa-arvon kannalta ja kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet huomioon ottaen pakkoavioliitto tulisi huomioida rikoslain säännöksissä nimenomaisesti. Tasa-arvovaltuutettu esitti, että valmistelua jatkettaisiin painottaen loukkauksen vakavuutta ja muutoksen merkitystä sukupuolten tasa-arvolle.

3.2.1 Vaihtoehto 2: Rikoslain 25 luvun 3 §:n ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentäminen

Rikoslain ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämistä kannattivat *Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri, Maahanmuuttovirasto, opetus- ja kulttuuriministeriö, Poliisihallitus, Rajavartiolaitoksen esikunta, Rovaniemen hovioikeus, sisäministeriön poliisiosasto, Suomen Asianajajaliitto, Suomen tuomariliitto r.y., professori Matti Tolvanen ja työ- ja elinkeinoministeriö*. Lisäksi *Oulun käräjäoikeus* totesi lausunnossaan, että mikäli voimassa olevan lainsäädännön selkiyttämiseksi nähdään tarvetta, käräjäoikeus kannattaa arviomuistiossa esitettyä rikoslain 25 luvun 3 §:n ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämistä siten, että säännökseen lisätään teon tarkoitukseksi avioliittoon pakottaminen.

Mainittujen lausunnonantajien lisäksi osa avioliittoon pakottamista koskevaa erillissäännöstä ensisijaisesti kannattaneista lausunnonantajista totesi kannattavansa toissijaisesti ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämistä (Amnesty International Suomen osasto, Helsingin hovioikeus, Itä-Suomen hovioikeus, Itä-Uudenmaan käräjäoikeus, professori Minna Kimpimäki, lapsiasiavaltuutettu, Naisjärjestöjen Keskusliitto, Oikeuspoliittinen yhdistys Demla r.y., Pakolaisneuvonta r.y., THL, yhdenvertaisuusvaltuutettu).

Jotkut ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämistä ensi- tai toissijaisesti kannattaneet lausunnonantajat tekivät arviomuistiossa esitetystä poikkeavia ehdotuksia säännöksen muotoiluksi. Näitä tarkastellaan jäljempänä jaksossa 3.2.1.1.

Sääntelyn täsmentämisen ja avioliittoon pakottamisen lisäämisen teon tarkoituksiksi nähtiin todennäköisesti selkiyttävän oikeustilaa (Itä-Suomen hovioikeus) ja edesauttavan tapausten tunnistamista ja/tai niiden saattamista rikosprosessiin (Maahanmuuttovirasto, Rovaniemen hovioikeus, työ- ja elinkeinoministeriö) sekä tekevän pakkoavioliittojen rangaistavuuden näkyväksi rikoslaisissa (esimerkiksi Naisjärjestöjen Keskusliitto). Ihmiskauppaa koskevan säännöksen katsottiin kattavan laajasti erilaisia tilanteita myös pakkoavioliittojen osalta (Rovaniemen hovioikeus).

Ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämisen nähtiin selkeyttävän säännöksen tunnusmerkistöä (Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri) sekä edistävän säännöksen sovellettavuutta ja tehostavan sen soveltamista (Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri, opetus- ja kulttuuriministeriö, Rajavartiolaitoksen esikunta, sisäministeriön poliisiosasto).

Kyseisen vaihtoehdon myönteisenä puolena nähtiin myös se, ihmiskauppa on rikoslain 1 luvun 7 §:ssä tarkoitettu kansainvälinen rikos, sekä se, että ihmiskauppa on virallisen syytteen alainen rikos (Itä-Suomen hovioikeus).

Osa lausunnonantajista katsoi, että ihmiskauppasäännöksen soveltuminen avioliittoon pakottamiseen on nykyisin tulkinnanvaraista (Itä-Suomen hovioikeus, Suomen Tuomariliitto r.y.) tai ettei nykyinen ihmiskauppasäännös riittävällä tavalla ohjaa ja takaa sitä, että sitä sovellettaisiin tilanteissa, joissa on viitteitä tai kysymys pakkoavioliitosta (Maahanmuuttovirasto).

Itä-Suomen hovioikeus, joka piti varteenotettavimpina vaihtoehtoina erillissäännöstä tai ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentämistä, kiinnitti lausunnossaan huomiota siihen, että nykyisissä ihmiskauppaa koskevista säännöksistä ei mainita erikseen avioliittoon pakottamista eikä avioliittoon pakottamista ihmiskaupan tekemuotona ole käsitelty myöskään ihmiskauppaa koskevien säännösten esitöissä. Tuomioistuimen näkökulmasta on lailisuusperiaatteen kannalta ongelmallista, että ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä ei

mainita tekemuotona nimenomaisesti avioliittoon pakottamista, varsinkin kun ihmiskauppaa koskevien säännösten esitöistäkin saa vain heikosti tukea sille tulkinnalle, että avioliittoon pakottaminen olisi ihmiskauppana rangaistavaa. Epäselvää on Itä-Suomen hovioikeuden näkemyksen mukaan myös se, voidaanko ihmiskauppaa koskevien säännösten katsoa kattavan rangaistussäännökseltä edellytettävällä täsmällisyydellä Istanbulin sopimuksessa tarkoitetun henkilön houkuttelemisen ulkomaille avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa.

Suomen Tuomariliitto r.y.:n näkemyksen mukaan nykyisellään on vaarana, että kaikki avioliittoon pakottamista koskevat tilanteet eivät tule rangaistaviksi voimassa olevien ihmiskauppaa ja pakottamista koskevien säännösten nojalla. Tuomariliitto totesi kannattavansa ensisijaisesti sitä, että rikoslain ihmiskauppaa koskevaa säännöstä (RL 25:3) täsmennetään arviomuistiossa esitetyllä tavalla. Toissijaisesti Tuomariliitto oli erillissäännöksen kannalla.

Suomen Asianajaliitto huomautti lausunnossaan, että laillisuusperiaatteen kannalta on ongelmallista, ettei ihmiskaupan tunnusmerkistöä koskevissa lain esitöissä ole tällä hetkellä riittävällä tarkkuudella määritelty, mitä pakkoavioliitoilla tarkoitetaan. Asianajaliitto kiinnitti lausunnossaan huomiota siihen, että Istanbulin sopimusta koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, että rikoslain ihmiskaupan tunnusmerkistö kattaa muunlaisiakin pakkoavioliiton muotoja kuin mihin ihmiskauppasäännöstä koskevissa lain esitöissä on viitattu, mutta tätä samaa tärkeää täsmennystä ei ole ihmiskauppaa koskevissa lain esitöissä. Laillisuusperiaatteen kannalta on ongelmallista, mikäli oletetaan, että lainkäyttäjät soveltaisi muuta kuin rikoslakia koskevaa hallituksen esitystä taikka kansainvälisten sopimusten soveltamisohjeita, mikäli niiden soveltumisesta terminologian tulkintaan ei ole erikseen mainittu rikoslain esitöissä.

Poliisihallituksen mukaan haasteet liittyvät pääosin muihin seikkoihin kuin siihen, että olemassa olevat rikosnimikkeet eivät kattaisi ilmiöön liittyviä tekemuotoja. Näin ollen ei katsota, että pakkoavioliiton erilliselle kriminalisoinnille olisi tarvetta esitutkinnallisesta tai rikosoikeudellisesta näkökulmasta. Pääosin sovellettavaksi tulevan ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistö on Poliisihallituksen näkemyksen mukaan kuitenkin varsin monimutkainen ja vaikeaselkoinen asiaan perehtymättömälle, ja oikeuskäytännössä syyttämisen ja tuomitsemiskynnykset ovat huomattavan korkeat, minkä takia kyseinen lainkohta vaatii tarkennusta. Poliisihallituksen näkemyksen mukaan sääntelyn kansantajuisuutta ja ennalta estävyyttä voidaan parantaa lisäämällä pakkoavioliitto ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön teon tarkoitusta kuvaavaan listaan.

Työ- ja elinkeinoministeriön näkemyksen mukaan ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmittäminen olisi myös omiaan parantamaan pakkoavioliittojen torjumista ja edistäisi pakkoavioliittojen uhrien asemaa ja heidän kotoutumistaan.

Professori Matti Tolvasen mukaan RL 25:3 §:ään olisi selvyuden vuoksi syytä lisätä pakkoavioliitto nimenomaisesti ihmiskaupan muodoksi. Avioliittolain muutos yhdistettynä voimassa oleviin rikossäännöksiin (RL 25:3 ja 3a mahdollisesti pakkoavioliittoa koskevilla lisäyksillä täydennettyinä) antavat professori Tolvasen mukaan lähtökohtaisesti hyvän oikeussuojan pakkoavioliiton uhrille. Professori Tolvanen toi lausunnossaan esiin, että pakkoavioliittojen uhreille antavat suojaa myös muut rikoslain säännökset, kuten seksuaalirikoksia koskevat säännökset.

Professori Minna Kimpimäki, joka kannatti toissijaisena vaihtoehtona ihmiskauppasääntöksen täsmentämistä, piti kyseisen sääntelymallin etuna sitä, että ihmiskauppasääntös kattaa laajasti erilaisia keinoja, joita voidaan käyttää myös avioliittoon pakottamisen tapauksissa. Ihmiskauppasääntely kattaa myös laajasti erilaisia tekoon eri tavoin osallistuvia toimijoita ja myös ihmiskauppatekojen eri vaiheita, minkä professori Kimpimäki näki olennaisena etenkin houkuttelutekoja arvioitaessa.

Osa lausunnonantajista näki myönteisenä myös sen, että teon sisältyminen ihmiskauppaan koskevaan sääntelyyn johtaisi lisäksi siihen, että avioliittoon pakottamisen kohteeksi joutunut henkilö olisi lähtökohtaisesti jo olemassa olevien tuki- ja auttamistoimien, erityisesti ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän, piirissä (Etelä-Suomen oikeusapu- ja edunvalvontapiiri, Helsingin hovioikeus, Helsingin käräjäoikeus, Itä-Suomen hovioikeus, opetus- ja kulttuuriministeriö, professori Kimpimäki, Suomen Lakimiesliitto r.y.).

Toisaalta jotkut lausunnonantajat kritisoivat auttamisjärjestelmän yhteyttä rikosprosessiin (Naisjärjestöjen Keskusliitto, Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS r.y., opetus- ja kulttuuriministeriö). *Naisjärjestöjen Keskusliiton* lausunnon mukaan ihmiskaupan uhrien auttaminen ja rikosprosessi on tällä hetkellä lainsäädännön ja sen soveltamisen kautta sidottu yhteen tavalla, joka on ongelmallista Suomea sitovan kansainvälisen ja EU-oikeuden valossa. Uhri saatetaan poistaa auttamisjärjestelmästä, jos esitutkinta päätetään aloittaa ihmiskauppanimikkeen sijaan rinnakkaisella rikosnimikkeellä, vaikka tuen tarve voi olla yhtäläinen. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä tulisi irrottaa kokonaan rikosprosessista, ja avun saamisen tulee riippua ennen kaikkea uhrin kokemuksista ja tarpeista. *Ihmisoikeusliitto* esitti lausunnossaan, että pakkoavioliiton uhreille voitaisiin luoda saman tyyppinen järjestelmä tai säätää niin, että he ovat oikeutettuja ihmiskaupan auttamisjärjestelmän palveluihin.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kiinnitti lausunnossaan huomiota siihen, että rikosnimikkeillä voi olla merkitystä myös henkilön muihin asioihin. On mahdollista, että kaikkien pakkoavioliittotilanteiden sääntely ihmiskauppanimikkeen alla suojaisi joiltakin osin uhrien oikeuksia vahvemmin. Pakkoavioliiton erilliskriminalisointi voisi puolestaan vaikuttaa käytännössä siihen, että avioliittoon pakottamista ei niin kattavasti tunnistettaisi

ihmiskaupaksi, millä voi olla vaikutusta esimerkiksi oleskeluoikeuden ja ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkuuden näkökulmasta.

Maahanmuuttovirasto toi lausunnossaan esiin, että ulkomaalaislaissa ihmiskaupan määritelmä on sidottu rikoslain (RL 25:3 ja 25:3 a) mukaisiin ihmiskaupparikoksiin, joten säännöksen tarkentamisella olisi vaikutuksia siihen, miten avioliittoon pakottamisen katsotaan turvapaikka- tai oleskelulupaprosessissa tehtävässä harkinnassa täyttävän ihmiskaupan tunnusmerkistön. Ihmiskauppasäännöksen tarkentaminen voisi edesauttaa yhtenäisempää ja selkeämpää soveltamiskäytäntöä myös ulkomaalaisasioissa.

3.2.1.1 Säännöksen muotoilussa ja perusteluissa huomioitavia seikkoja

Poliisihallitus esittää, että rikoslain 25 luvun 3 §:ää voitaisiin täsmentää lisäämällä säännökseen ilmaisun ”ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin” jälkeen ilmaisu ”pakotetuksi avioliittoon tai avioliiton kaltaisiin olosuhteisiin”.

Jotkut lausunnonantajat pitivät kannatettavana, että ihmiskauppasäännöstä täsmennettäisiin siten, että säännökseen lisättäisiin hyväksikäyttötarkoitukseksi *pakkoavioliittoon saattaminen* ja että pakkoavioliitolla tarkoitettaisiin paitsi avioliittoon pakottamistekoja myös tilanteita, joissa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa (HEUNI, Suomen Asianajajaliitto). Esimerkiksi *HEUNI* ehdotti lausunnossaan, että sana pakkoavioliitto voitaisiin lisätä säännökseen pakkotyön jälkeen (muotoilu: ”...hänen saattamiseen 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön, pakkoavioliittoon, tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin”). Pakkoavioliiton käsitettä tulisi HEUNI:n näkemyksen mukaan avata hallituksen esityksessä samalla tavalla kuin esimerkiksi pakkotyön käsitettä. *Suomen Asianajajaliitto* totesi lausunnossaan, että hallituksen esityksessä olisi tarpeellista täsmentää, mitä pakkoavioliitolla tarkoitetaan, kuten hallituksen esityksessä HE 103/2014 on täsmennetty pakkotyön määritelmää.

Ihmiskauppasäännöksen täsmentämistä toissijaisena vaihtoehtona kannattaneet *Helsingin hovioikeus*, *professori Minna Kimpimäki* ja *THL* toteavat lausunnoissaan, että ihmiskauppasäännökseen tulisi lisätä yhdeksi ihmiskaupan tarkoitukseksi ”henkilön saattaminen pakko- tai lapsiavioliiton kohteeksi”. Lisäksi kyseiset lausunnonantajat pitivät tärkeänä, että arvioitaisiin avioliittoon pakottamisen tekotapoja ja niiden kattavuutta voimassa olevan ihmiskauppasäännöksen perusteella. Samoin ihmiskauppasäännöksen täsmentämistä toissijaisena vaihtoehtona kannattanut *Naisjärjestöjen Keskusliitto* piti parhaana muotoilua, jossa käytettäisiin ilmaisua ”saattamiseen avioliittoon”, kuten muidenkin tarkoitusta osoittavien osatekijöiden kohdalla.

Länsi-Uudenmaan kärjäoikeus toi näkemyksensä esiin, että ihmiskaupparikoksena rangaistavaksi säädettävä avioliittoon pakottaminen edellyttää, että vähintäänkin lainvalmistelutöissä selvästi ja nimenomaisesti mainitaan, onko kriminalisoinnilla tarkoitus kattaa myös sinänsä sanamuodon piiriin kuuluvat teot, joissa on kyse henkilön houkuttelusta ulkomaille avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa.

Lisäksi Länsi-Uudenmaan kärjäoikeus piti laillisuusperiaatteen ja käytännön lainkäytön kannalta merkityksellisenä sen määrittelemistä, mitä avioliitolla tarkoitetaan. Siinä tapauksessa, että avioliitolla tarkoitettaisiin juridisesti pätevän avioliiton lisäksi myös muulla tavoin solmittua uskonnollista tai tietyn kulttuurisen ryhmän sääntöjen mukaista avioliittoa tai siihen rinnastuvaa suhdetta, olisi harkittava, josko rikoslain 25 lukuun tulisi tästä lisätä legalimääritelmä.

Lakimiesliitto totesi lausunnossaan, että mikäli jatkovalmistelussa päädytään ihmiskauppasäännöksen täydentämiseen, tulisi tässä yhteydessä perusteellisesti arvioida, että säännöksessä mainitut tekemuodot kattavat kaikki mahdolliset tekotavat avioliittoon pakottamiselle.

Naisjärjestöjen Keskusliitto toi esiin, että ihmiskauppasäännöksen sanamuotoa tulisi tarkastella ja varmistaa, että se mahdollistaa sekä pykälän laajemman tulkinnan ihmiskauppatilanteissa että pakkoavioliittotilanteiden tunnistamisen kaikissa tilanteissa. Olisi tärkeää selvittää muun muassa, mitä muut ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet voivat pitää sisälleen. Pakkoavioliittotilanteissa vanhemmat tai sukulaiset voivat vilpittömästi uskoa toimivansa avioliittoon pakotetun parhaaksi, minkä ei pitäisi voida estää ihmiskaupan tunnusmerkkien tai esimerkiksi tahallisuusvaatimuksen täyttymistä. Kaikkiin pakkoavioliittotapauksiin ei myöskään liity kuljetusta tai rajat ylittävää liikkumista, jolloin toisen ottamisen määräysvaltaansa tulisi voida katsoa näissä tilanteissa täyttyvän tekotapana. Naisjärjestöjen Keskusliitto toi lisäksi esiin, että myös henkilön houkuttelu ulkomaille pakkoavioliittotarkoituksessa tulisi kriminalisoida erikseen.

Rikosuhripäivystys kiinnitti huomiota siihen, että mikäli avioliittoon pakottaminen lisättäisiin ihmiskauppasäännökseen yhdeksi teon tarkoituksen muodoksi, tämä tarkoittaisi sitä, että pakkoavioliittoa ei tarvitsisi enää tulkita muuna ihmisarvoa loukkaavana olosuhteena. Jotta säännös tällaisena kattaisi mahdollisimman monta pakkoavioliiton muotoa, tulisi lisäksi säätää, että henkilö tuomitaan ihmiskaupasta, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty.

Syyttäjälaitos toi lausunnossaan esiin, että avioliittoon pakottamista ei ole säädetty ihmiskauppana rangaistavaksi sellaisenaan, vaan teon rangaistavuus ihmiskauppana edellyttää, että rikoksen tunnusmerkistö toteutuu kaikilta osin. - - Ihmiskauppasäännös voi olla tulkinnanvarainen esimerkiksi sen suhteen, täyttääkö pelottelu säännöstössä mainitut keinot

tai mitä toimia on pidettävä määräysvaltaan ottamisena. Esimerkiksi lapsi lienee usein ainakin jollain tavoin vanhempansa määräysvallan alainen jo sinällään. Syyttäjälaitos pohti lausunnossaan, voiko lapsen vanhempi joillain ihmiskaupparikoksen näkökulmasta sallituilla toimilla myötävaikuttaa siihen, että lapsi joutuu ulkomailla vastentahtoisesti avioliittoon, jos lasta ei erityisesti kuljeteta, vastaanoteta tai majoiteta sitä varten. Lisäksi Syyttäjälaitoksen lausunnossa pohdittiin, missä vaiheessa kysymys on siitä, että lapsi on otettu määräysvaltaan tai värvätty avioliittoon pakottamiseksi erotuksena sille, mikä mahdollisesti on sallittua menettelyä lapsen avioliittoon saattamiseksi.

Länsi-Uudenmaan käräjäoikeuden näkemyksen mukaan osa rikoslain 25 luvun 3 §:n ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön keinoista tai tekotavoista ei ensilukemalta ole kovinkaan ymmärrettäviä avioliittoon pakottamisen kanssa ja pohti esimerkiksi, mitä merkitsevät määräysvaltaan ottaminen (ent. valtaanottaminen) ja värväminen avioliittoon pakottamisen kohdalla.

Amnesty International Suomen osaston lausunnossa tuotiin esiin, että toissijaisena vaihtoehtona oleva ihmiskauppasäännöksen täsmentäminen tulisi toteuttaa siten, että siinä otetaan huomioon avioliittoon pakottaminen, avioliittoon pakottamisen yritys sekä avioliiton purkamisen estäminen.

Rovaniemen hovioikeuden näkemyksen mukaan avioliittoon pakottamisen määritelmästä tulisi säätää yksiselitteisesti ja selkeästi.

Jotkut lausunnonantajat kiinnittävät erityisesti huomiota ihmiskauppasäännöksiin syyksiluettavuuden näkökulmasta. Tahallisuuden arviointiin nähtiin liittyvän haasteita (Helsingin hovioikeus, yhdenvertaisuusvaltuutettu, Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti). *Helsingin hovioikeuden* lausunnon mukaan riippumatta avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden toteuttamistavasta jatkovalmistelussa tulee arvioida tahallisuuskysymyksiä. Avioliittoon pakottamisen sisällyttäminen ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistöön tarkoittaisi sitä, että tahallisuuden tulisi sisältyä kaikkiin teon tunnusmerkistökäsitteisiin eli tekotapoihin, käytettyihin keinoihin ja teon tarkoitukseen. Tahallisuuden sisällyttäminen teon tarkoitukseen saattaa näyttäytyä ongelmallisena arvioitaessa näyttöä. On mahdollista, että pakkoavioliittoa järjestävä lähisukulainen pitää tekoansa velvollisuutena, josta suku hyötyy ja johon avioliittoon pakotettavaa on valmistettu lapsuudesta lähtien. Arvioitavaksi tulee, voidaanko hänen tällaisessa tilanteessa katsoa toimineen tahallisesti rikoslain tarkoittamassa merkityksessä.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu toi lausunnossaan esiin, että avioliittoon pakottamisessa tekijän tarkoitus voi olla suojata uhria (naimattomuudelta) tai valita tälle sopiva kumppani, jolloin tahallisuus ei nykyisellään täyty. Toisaalta lausunnossa todettiin, että jos avioliittoon

pakottaminen itsessään katsottaisiin ihmisarvoa loukkaavaksi olosuhteeksi, tahallisuus saattaisi täytyä sillä, että avioliittoon on pakotettu vastoin henkilön tahtoa.

Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutin lausunnossa kiinnitettiin huomiota ihmiskauppasäännöksen tahallisuusvaatimukseen teon tarkoituksen suhteen. Tekijän on täytynyt toimia nimenomaan toisen saattamiseksi säännöksen mukaisiin olosuhteisiin. Lausunnossa tuotiin esiin, pakkoavioliiton tarkoitus on harvoin pakotetun henkilön nimenomainen saattaminen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Avioliittoon pakottavat henkilöt voivat päinvastoin toimia siinä uskossa, että kyseinen avioliitto on pakotetun henkilön edun mukainen.

Myös *lapsiasiavaltuutettu* ja *Naisjärjestöjen Keskusliitto* kiinnittivät lausunnoissaan huomiota tarpeeseen jatkovalmistelussa huomioida asianmukaisesti se, mitä edellytys tahallisuudesta teon tarkoituksen suhteen tarkoittaa esimerkiksi niissä pakkoavioliittotapauksissa, joissa tekijä katsoo toimivansa avioliittoon pakotetun edun mukaisesti.

3.2.1.2 Muita huomioita ihmiskauppasäännöksen täsmentämiseen liittyen

Loisto Settlementti r.y. totesi lausunnossaan kannattavansa esitetyistä vaihtoehdoista mieluummin ihmiskauppaa koskevan säännöksen (RL 25:3) täsmentämistä siten, että säännökseen lisättäisiin teon tarkoitukseksi avioliittoon pakottaminen kuin sitä, että avioliittoon pakottaminen säädettäisiin erikseen rangaistavaksi rikoslain pakottamista koskevassa säännöksessä (RL 25:8). *Loisto Settlementti r.y.* esitti kuitenkin huolen siitä, antaisivatko ihmiskauppaa koskevien säännösten täsmennykset riittävästi tukea kaikkien pakkoavioliiton uhrien tunnistamiselle ja sitä kautta rikosoikeudelliseen vastuuseen saattamiselle, koska kaikki pakkoavioliiton uhrin eivät ole ihmiskaupan uhreja.

Esimerkiksi *Ihmisoikeusliitto* totesi pitävänsä ihmiskauppasäännöksen täsmentämistä riittämättömänä keinona pakkoavioliiton uhrien oikeusturvan kannalta ja esitti, että pakkoavioliitto ei ole ihmiskauppaa, vaan oma erillinen ilmiönsä, joka joissakin tapauksissa täyttää ihmiskaupan tunnusmerkistön. Ihmiskauppalainsäädäntö soveltuu lähinnä sellaisiin tapauksiin, joissa avioliittoon pakottamiseen sisältyy myös ihmiskaupan elementtejä ja selkeää pakottamista. Esimerkiksi tapaukset, joissa vanhemmat pakottavat lapsensa avioliittoon sillä ajatuksella, että se on lapsen edun mukaista ilman että heillä on mitään tarkoitusta vahingoittaa lasta, vaan pikemminkin suojella häntä, ovat Ihmisoikeusliiton näkemysten mukaan hankalasti rangaistavissa ihmiskauppalainsäädännön mukaan.

Opetus- ja kulttuuriministeriö toi lausunnossaan esiin varauksensa siltä osin kuin arvio- muistiossa todetaan, että ihmiskauppaa, törkeää ihmiskauppaa ja pakottamista koskevien rangaistussäännösten tunnusmerkistöt kattavat varsin laajalti avioliittoon pakottamisen muodot. Näiden kirjausten perusteella opetus- ja kulttuuriministeriö pohti lausunnossaan,

onko ihmiskauppaa koskevan säännöksen täsmentäminen varmasti riittävä toimenpide, jolla voidaan varmistaa, ettei lakiin jää oikeusturvaa heikentäviä tai vaarantavia aukkoja.

Osa lausunnonantajista piti ihmiskauppaa koskevaa rikoslain 25 luvun 3 §:ää monimutkaisena tai tulkinnanvaraisena (Ihmisoikeusliitto, Itä-Suomen hovioikeus, Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus). *Länsi-Uudenmaan käräjäoikeuden* näkemyksen mukaan ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistötekijöiden moninaisuuden ja niiden huomattavan avoimuuden vuoksi ihmiskaupparikokseen liittyy jo nyt käytännön lainkäytön tasolla useita sekä näytön arviointiin että teon oikeudelliseen tulkintaan liittyviä ongelmia.

Avioliittoon pakotetun henkilön suostumuksen merkitystä kommentoi kaksi lausunnonantajaa. *Helsingin poliisilaitos* toi esiin, että vaikka ihmiskaupan muissa tekotavoissa suostumuksella ei ole merkitystä, avioliittoon pakottamisessa on kuitenkin arviomuiston mukaan määritelmällisesti kysymys tilanteesta, jossa kohde on pakotettu toimimaan vastoin tahtoaan. [Arviomuiston asiaa koskevan toteamuksen] perusteella ei selviä, onko viittauksella tarkoitettu, että uhrin suostumusta olisi mahdollisesti perusteltua pakkoavioliiton osalta arvioida sen oikeudellisen pätevyyden osalta eri tavalla suhteessa ihmiskaupparikoksen nykyisiin tekotapoihin. *Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutin* lausunnon mukaan pakkoavioliittojen suhteen suostumus on yksi keskeinen tekijä, kun taas ihmiskaupan osalta suostumus ei ole olennainen kysymys, sillä ihmiskauppaan ei ylipäätään voi antaa pätevää suostumusta.

Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti kiinnitti huomiota siihen, että rikoksina ihmiskauppa ja pakkoavioliitto eroavat toisistaan myös oikeusvaikutusten osalta. Muodollisesti asianmukaisesti solmituilla pakkoavioliitoilla on oikeudellisia vaikutuksia sitovine oikeuksineen ja velvollisuuksineen, mikä ei päde ihmiskauppaan.

Helsingin poliisilaitoksen ja *Länsi-Uudenmaan käräjäoikeuden* lausunnoissa kiinnitettiin huomiota avioliiton pakottamisen ja muiden ihmiskaupparikoksen teon tarkoitusten suhteeseen toisiinsa. *Helsingin poliisilaitos* totesi olevan mahdollista esittää, ettei enemminkin pistemäisesti avioliiton solmimishetken liittyvä vapaaseen tahdonmuodostukseen kohdentuva itsemääräämisoikeuden loukkaus välttämättä rinnastu vakavuudeltaan muihin säännökseen jo sisältyviin tekoihin, ainakaan ilman lisäedellytyksiä. *Länsi-Uudenmaan käräjäoikeus* puolestaan totesi, että ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön uutena teon tarkoituksena avioliittoon pakottaminen lähtökohtaisesti lainkäytön tulkintatilanteissa rinnastettaneen (moitittavuudeltaan) säännöksessä jo säänneltyihin muihin hyvin vakaviin teon tarkoituksiin. Tämä heijastunee siihen tulkintaan, minkälaista pakottamista eli kuinka selvää ja merkittävää fyysistä tai psykologista pakottamista avioliittoon pakottamiselta tulee ihmiskaupparikoksena edellyttää. Lopputuloksena voi siten olla se, ettei osa lainsäätäjän pakkoavioliitoiksi tarkoitetuista suhteista jo tästäkään syystä tulisi katsotuksi ihmiskauppasäännöksessä tarkoitetuiksi avioliitoiksi.

Helsingin poliisilaitos esitti, että arviomuistiossa tarkasteltu ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön täsmennys voitaisiin perustellusti tulkita pikemminkin rangaistavuuden laajentamiseksi kuin pelkäksi säännöksen soveltamisalan selkiyttämistä koskevaksi täsmennykseksi.

Helsingin kärjäoikeus kiinnitti huomiota siihen, että riippumatta siitä, mikä lainsäädännöllinen toteutustapa valittaisiin, jäisi ihmiskauppasäännös joka tapauksessa voimaan kattamaan nykyisessä muodossaan myös muut kuin oikeudellisesti sitovasti solmitut avioliitot ja ulottumaan tilanteisiin, joissa uhri ei pääse pois alun perin vapaaehtoisesti solmitusta avioliitosta, jos vain tunnusmerkistöt muilta osin täyttyvät.

Syyttäjälaitos toi lausunnossaan esiin, että esimerkiksi ihmiskaupan osalta rikoslain säännöstä on mahdollista tulkita sitenkin, että sen ei voida katsoa soveltuvan tilanteeseen, jossa henkilön konkreettiset elinolosuhteet pakkoavioliitossa ovat sellaiset, ettei niitä voi pitää ihmisarvoa loukkaavina. On mahdollista, että laillisesta avioliitosta huolimatta aviopareilla ei ole mitään yhteistä elämää ja puoliset siitä huolimatta jatkavat omaa elämäänsä omilla elinpiireissään kuten aiemminkin. Säännöksen soveltuminen tällaiseen tilanteeseen riippuu siitä, miten ratkaisuntekijä suhtautuu pakotettuun avioliittoon oikeudellisenä siteenä sinänsä, eli onko jo siinä yksistään kysymyksessä ihmisarvoa loukkaava olosuhde.

Helsingin kärjäoikeuden ja Länsi-Uudenmaan kärjäoikeuden lausunnoissa pohdittiin ihmiskauppaa koskevan säännöksen soveltamiseen liittyviä seikkoja. *Helsingin kärjäoikeuden* näkemyksen mukaan on säännöksen rakenteen ja oikeuskäytännön perusteella epäiltävissä, että ihmiskaupparikoksen raskasmuotoinen tunnusmerkistö ei läheskään kaikissa pakkoavioliittotapauksessa tule ainakaan kaikilta osin täyttymään, vaikka itse avioliittoon pakottamisesta kertyisikin näyttöä. *Länsi-Uudenmaan kärjäoikeus* totesi, että verrattuna siihen, että pakkoavioliiton rangaistavuudesta säädettäisiin osana rikoslain 25 luvun 8 §:n pakottamisen tunnusmerkistöä tai omana avioliittoon pakottamisen kriminalisointinaan, lopputuloksena voinee olla se, että syytteet pakkoavioliitoista ihmiskaupparikoksena tullevat menestymään harvemmin. *Länsi-Uudenmaan kärjäoikeus* piti selvänä, että esitutkinta ja syyteharkinta ehdotetusta pakkoavioliittoon perustuvasta ihmiskaupasta olisi runsaammin aikaa vievää ja juridisesti haasteellisempaa.

Helsingin kärjäoikeus toi myös esiin, että jos avioliittoon pakottamista koskeva säännös sijoitettaisiin ihmiskauppapykälän ulkopuolelle, se voisi ehkä olla toissijainen siten, että säännöstä sovellettaisiin, mikäli teko ei täytä vakavamman rikoksen ihmiskaupan tunnusmerkistöä.

3.2.2 Vaihtoehto 3: Rikoslain 25 luvun 8 §:n pakottamista koskevan säännöksen muuttaminen

Rovaniemen hovioikeus piti kannatettavana, että avioliittoon pakottaminen säädettäisiin yleisen syytteen alaiseksi rikokseksi, samoin professori Kimpimäki.

Professori Matti Tolvanen pohti lausunnossaan pakottamisrikoksen säätämistä virallisen syytteen alaiseksi silloin, kun kyse on avioliittoon pakottamisesta. Ihmiskaupparikokset ovat jo virallisen syytteen alaisia, ja professori Tolvasen näkemyksen mukaan olisi johdonmukaista säätää virallisen syytteen alaiseksi kaikki rangaistavat avioliittoon pakottamisen muodot. Vastaavaa sääntelyä on esimerkiksi pahoinpitelyrikoksissa, joissa kaikki pahoinpitelyn muodot lähisuhteissa ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia. Professori Tolvanen ei pitänyt välttämättömänä, että avioliittoon pakottaminen säädettäisiin omaksi pakottamisen muodokseen pakottamisrikoksen tunnusmerkistöön, vaan syyteoikeus voitaisiin järjestää virallisen syytteen kannalle säätämällä avioliittoon pakottaminen sellaisenaan virallisen syytteen alaiseksi, tunnusmerkistöä muuttamatta. Riskinä syyttäjän syyteoikeuden laajentamisessa on Tolvasen lausunnon mukaan pidetty sitä, että tällöin pakkoavioliiton uhri ei uskaltaisi hankkiutua auttamisverkostojen piiriin. Riski on kuitenkin Tolvasen näkemyksen mukaan pieni, kun ottaa huomioon esimerkiksi auttamisjärjestelmiä sitovat salassapitosäännökset ja sen, ettei niillä ole ainakaan ilmoittamispakkoa poliisin suuntaan (silloin kun uhri on täysi-ikäinen).

Poliisihallitus toi lausunnossaan esiin näkemyksensä, että rikoslain 25:8:n mukainen pakottamisrikoksen tunnusmerkistö ei sovellu tyypilliseksi pakkoavioliiton olosuhteita kuvaavaksi teoksi, vaikka sitä on joissakin tapauksissa sovellettu. Pakottamisen soveltaminen voisi tulla kysymykseen tapauksessa, jossa avioliiton toinen osapuoli haluaisi päättää liiton, mutta toinen pakottaa jatkamaan väkivallalla tai muulla uhkauksella.

Rikosuhripäivystyksen lausunnon mukaan, jos avioliittoon pakottaminen säädettäisiin erikseen rangaistavaksi rikoslain pakottamista koskevassa säännöksessä, se tulisi samalla säätää virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi. Lausunnon mukaan uhrin omaa toivetta tulee aina ensisijaisesti kunnioittaa, mutta on kyettävä erottamaan ja tunnistamaan tilanteet, joissa uhri toimii omasta aloitteestaan, ja joissa häntä painostetaan toimimaan tietyllä tavalla. Uhria tulee voida suojata niin, ettei hän painostuksen alaisena joudu olemaan etenemättä asiassa tai kertomatta tapauksen yksityiskohtia. Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan uhreja on useimmiten helpottanut ajatus siitä, että tapauksen ollessa virallisen syytteen alainen, vastuu sen etenemisestä ei ole uhrilla itsellään.

Osa lausunnonantajista, jotka eivät kannattaneet pakottamista koskevan säännöksen muuttamista arviomuistiossa esitetyllä tavalla, toi lausunnossaan esiin perusteluja kannalleen.

Professori Minna Kimpimäki piti erillissäännöstä parempana vaihtoehtona, koska erillissäännöksen muotoilussa voitaisiin täysimääräisesti ottaa huomioon pakkoavioliiton erityispiirteet.

Naisjärjestöjen Keskusliiton lausunnon mukaan pakottamista koskevan säännöksen muuttaminen edellyttäisi uutta, erillistä momenttia sekä avioliittoon pakottamisesta että ulkomaille houkuttelun kriminalisoinnista ja näiden rikosnimikkeiden säätämistä yleisen syytteen alaiseksi. Lisäksi tulisi vielä säätää yrityksen rangaistavuudesta Istanbulin sopimuksen 41 artiklan edellyttämällä tavalla. Ratkaisu vaatisi niin paljon erillISRatkaisuja, että se vastaisi käytännössä lähes erilliskriminalisointia, mutta jättäisi kuitenkin pakkoavioliiton määritelmän riippuvaiseksi pakottamispökalän muotoilusta.

Yksityishenkilö B näki, että on kyseenalaista, voisiko avioliittoon pakottamista kategorisesti pitää muuta pakottamista vakavampana rikoksena, jossa rangaistusminimin pitäisi olla huomattavasti ankarampi. *Yksityishenkilö B:n* näkemyksen mukaan asianomistajien yhdenvertaisuuden vaarantuminen on keskeinen peruste vastustaa tällaista yhden pakottamiskohteen erilliskriminalisointia.

Itä-Suomen hovioikeus katsoi, että rikoslain 25 luvun 8 S:ssä säädetty pakottaminen edellyttää konkreettista ja välitöntä väkivaltaa tai uhkausta, minkä vuoksi se ei kata yhteisölliseksi väkivallaksi laskettavia pakottamistapauksia, joissa yhteisön sosiaalisen säännösten asettama pakko voi tarkoittaa uhrille samaa kuin rikoslaissa määritellyt pakkotilanteet.

3.3 Vaihtoehto 4: Erillissäännöksen säätäminen rikoslakiin

Avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen säätämistä rikoslakiin kannattivat *Amnesty International Suomen osasto, Helsingin hovioikeus, Ihmisoikeusliitto, Itä-Suomen hovioikeus, Itä-Uudenmaan käräjäoikeus, professori Minna Kimpimäki, lapsiasiavaltuutettu, Monika Naiset liitto r.y., Naisjärjestöjen Keskusliitto, Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry, Oikeuspoliittinen yhdistys Demla r.y., Suomen Lakimiesliitto r.y., Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL (jäljempänä THL), yhdenvertaisuusvaltuutettu ja yksityishenkilö A*. Ensisijaisesti ihmiskaupaa koskevan säännöksen täsmentämistä kannattanut *Suomen Tuomari-liitto r.y.* totesi launnonssaan olevansa toissijaisesti erillissäännöksen säätämisen kannalla.

Osa lausunnonantajista perusteli näkemystään sillä, että ihmiskaupparikoksena ja/tai pakottamisena rangaistava avioliittoon pakottaminen ei kata kaikkia pakkoavioliiton muotoja tai että pakkoavioliitto ei aina täytä ihmiskaupan tunnusmerkistöä (Oikeuspoliittinen yhdistys Demla r.y., lapsiasiavaltuutettu, Naisjärjestöjen Keskusliitto, Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS r.y., Pakolaisneuvonta r.y., yhdenvertaisuusvaltuutettu). Osa lausunnonantajista perusteli erillissäännöksen tarpeellisuutta myös ihmiskaupparikoksen

tunnusmerkistön monimutkaisuudella, tulkinnanvaraisuudella tai haastavuudella (esimerkiksi Naisjärjestöjen Keskusliitto, Suomen Lakimiesliitto r.y., Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti). *Naisjärjestöjen Keskusliiton* näkemyksen mukaan erilliskriminalisointi voisi käytännön tasolla helpottaa pakkoavioliittoilmiöön puuttumista, sillä selkeä lainsäädäntö poistaisi tulkinnallista epävarmuutta lainsäädännön toimeenpanossa.

THL kiinni lausunnossaan huomiota viime aikaisiin lainvalvontaviranomaisten ratkaisuihin, jotka *THL:n* näkemyksen mukaan ovat lisänneet jo aiemmin esiin nousutta huolta poliisin osaamisesta ja kyvystä tunnistaa ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön erityispiirteitä. Jos ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistöön vielä lisättäisiin pakkoavioliitto ikään kuin säädöstekstissä vahvistettuna ihmiskaupan ”muotona”, nostaisi tämä esiin uusia, vakavia kysymyksiä naisiin kohdistuvan väkivallan erityispiirteiden tunnistamisesta ja uhrien oikeusturvan toteutumisesta.

Osa lausunnonantajista katsoi, että se, että Suomessa ei ole annettu tuomioita avioliittoon pakottamisesta osoittaa, että nykyinen lainsäädäntö ei riitä takaamaan pakkoavioliiton uhrien oikeusturvaa, ja sen, että lainsäädäntöä olisi tarpeen muuttaa (esimerkiksi Naisjärjestöjen Keskusliitto, *THL*).

Jotkut lausunnonantajat esittivät, että tapausten yleisyyttä koskeva arvio ei ole pätevä syy jättää toteuttamatta lainsäädännön kehittämistä (*Amnesty International Suomen osasto, Ihmisoikeusliitto, professori Kimpimäki, Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS ry, yhdenvertaisuusvaltuutettu*). *Amnesty International Suomen osaston* näkemyksen mukaan ihmisoikeusloukkausten torjumisen velvoite koskee myös ilmiöitä, joita tulee viranomaisten tietoon harvoin. Näiden ilmiöiden rikosluonteen tunnistaminen lainsäädännön tasolla voi olla keskeistä ilmiön, tässä tapauksessa avioliittoon pakottamisen, paremman tunnistamisen ja siten esille tulon kannalta.

Osa lausunnonantajista katsoi erilliskriminalisoinnin täyttävän parhaiten Istanbulin sopimuksen asettamat velvoitteet (*Amnesty International Suomen osasto, Ihmisoikeusliitto, Helsingin hovioikeus, Oikeuspoliittinen yhdistys Demla r.y., professori Minna Kimpimäki, Pakolaisneuvonta r.y., Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti*).

THL toi lausunnossaan esiin, että Suomi on ollut perinteisesti hyvin varovainen toimeenpannessaan naisiin kohdistuvan väkivallan torjunnan velvoitteitaan ja on tyypillisesti päätenyt katsomaan useiden erityisilmiöiden sisältyvän jo johonkin yleisempään rikoslain sääntöön. Samalla kuitenkin eräiden muiden kansainvälisesti tunnustettujen ja säänneltyjen ilmiöiden, kuten terrorismin, kriminalisointi on ollut mahdollista toteuttaa erillisin säännöksin. *THL* katsoi, että samoin perustein tulisi myös säätää kansainvälisesti tunnistetuista naisiin kohdistuvan väkivallan ilmiöistä, näin ollen myös avioliittoon

pakottamisesta, riittävän täsmälliset erityissäännökset. Samansuuntaisesti lausui myös *professori Kimpimäki*.

Osa lausunnonantajista näki, että avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen myötä näiden tekojen rikollinen luonne ja rangaistavuus olisi nykyistä selvempää (Amnesty International Suomen osasto, lapsiasiavaltuutettu) ja pakkoavioliittojen rangaistavuus tehtäisiin näkyväksi rikoslaissa (Naisjärjestöjen Keskusliitto). Esimerkiksi *yhdenvertaisuusvaltuutettu* kiinnitti huomiota siihen, että nykytilanteessa avioliittoon pakottamisen rangaistavuus ei käy suoraan ilmi Suomen rikoslaista.

Jotkut lausunnonantajat pitivät tärkeänä, että erillissäännöksen myötä voitaisiin antaa nykyistä selkeämmin yhteiskunnallinen viesti siitä, että avioliittoon pakottaminen on rikos ja ihmisoikeusloukkaus (Ihmisoikeusliitto) ja että uhrin voivat nojautua suomalaiseen oikeusjärjestelmään (yksityishenkilö A). *THL* totesi launnossaan pakkoavioliiton riittävän täsmällisen kriminalisoinnin selkiyttävän ilmiön tuomittavuutta yhteiskunnassa ja täydentävän sen ennaltaehkäisyä muiden viimeaikaisten toimien ohella.

Erillissäännöstä pidettiin tarpeellisena oikeustilan selkiyttämiseksi ja uhrien oikeudellisen suojan ja oikeuksien toteutumisen turvaamiseksi (Amnesty International Suomen osasto, Ihmisoikeusliitto, Oikeuspoliittinen yhdistys Demla r.y.).

Itä-Suomen hovioikeuden näkemyksen mukaan erillissäännös helpottaisi ilmiön tunnistamista ja ilmiöön puuttumista sekä olisi laillisuusperiaatteen kannalta muita selkeämpi vaihtoehto. Tässäkin vaihtoehdossa tulisi kuitenkin Itä-Suomen hovioikeuden mukaan huolehtia siitä, että edellä todetut ihmiskauppasäännökseen liittyvät hyvät puolet tulevat toteutetuiksi.

Oikeuspoliittinen yhdistys Demla r.y. viittasi launnossaan oikeuskirjallisuuteen, jossa on kritisoitu avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden konstruoimista ihmiskauppaa koskevien säännösten kautta vaikeaselkoisuudesta, minkä on nähty vaikeuttavan pakkoavioliittoihin puuttumista.

Helsingin hovioikeuden näkemyksen mukaan erillissäännöksessä voidaan ottaa huomioon avioliittoon pakottamiseen liittyvät erillispiirteet, kuten pakottamisen yhteisöllinen luonne, kun taas säännöksen sisällyttäminen pakottamista koskevaan rangaistussäännökseen edes erillisenä momenttina ei onnistune selkeällä tavalla. Rangaistavaksi tulisi säätää myös matkustamiseen houkutteleva pakkoavioliittotarkoituksessa vaikeita näytön arviointiin liittyviä tilanteita helpottamaan. Teko tulisi säätää rangaistavaksi tahallisenä tekona, ja sen yritys tulisi myös säätää rangaistavaksi.

Naisjärjestöjen Keskusliiton lausunnossa viitataan Istanbulin sopimukseen ja henkilön houkutteluun ulkomaille avioliittoon pakottamisen tarkoituksessa. Houkuttelu tulisi säätää rangaistavaksi erikseen. Istanbulin sopimuksen 41 artiklan mukaan myös houkuttelun yritys sekä avunanto siihen on kriminalisoitava, vaikka itse rikoksen täyttyminen ei toteutuisikaan. Tämä yleissopimuksen asettama sitova velvoite ei Naisjärjestöjen Keskusliiton mukaan kaikissa tilanteissa täyty ratkaisuvaihtoehdossa, jossa houkuttelua ei ole kriminalisoitu erikseen, vaan se tulkitaan rangaistavaksi ihmiskauppana tai pakottamisena rangaistavaksi tulevan avioliittoon pakottamisen yrityksenä.

Myös *professori Minna Kimpimäki* näki lausunnossaan, että mahdollisen erillissäännöksen tulisi kattaa hienovaraisemmat pakottamisen muodot. Professori Kimpimäen näkemyksen mukaan Istanbulin sopimuksen ja sen selitysmuistion termejä ”force” ja ”coercion” on arviomuistiossa tulkittu ahtaasti.

Jotkut lausunnonantajat näkivät, että erilliskriminalisointi mahdollistaisi pakkoavioliittoihin liittyvien erityiskysymysten ottamisen paremmin huomioon kuin on mahdollista monenlaisia tekoja kattavissa yleisemmissä säännöksissä (THL, Naisjärjestöjen keskusliitto, Rikosuhrapäivystys, yhdenvertaisuusvaltuutettu).

Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunnossa todettiin, että erilliskriminalisointi olisi yksi keino puuttua pakkoavioliittoihin, jotka ovat monesti piilossa olevia ihmisoikeusloukkauksesta.

Suomen Lakimiesliitto r.y.:n näkemyksen mukaan erillissäännös olisi yksinkertaisin tapa varmistaa, että avioliittoon pakottaminen on kaikissa mahdollisissa tilanteissa rangaistavaa.

Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS r.y. totesi lausunnossaan, että erilliskriminalisointi auttaisi puuttumaan myös tapauksiin, jossa on uhka pakkoavioliitosta.

Jotkut lausunnonantajat esittivät, että ihmiskauppaa koskevat säännökset eivät kata kaikkia pakkoavioliittotilanteita. *Monika Naiset liitto r.y.:n* näkemyksen mukaan nykyinen ihmiskauppaa koskeva lainsäädäntö ei kata tai tunnista kaikkia avioliittoon pakottamisen muotoja, prosesseja tai tilanteita. *HEUNI* viittasi lausunnossaan tutkimuksiinsa, joiden mukaan kaikki pakkoavioliitot eivät välttämättä täyty ihmiskaupan tunnusmerkkejä, ainakaan silloin kun kyse on aikuisista.

Naisjärjestöjen Keskusliiton lausunnon mukaan avioliittoon pakottamista koskevan erillissäännöksen tunnusmerkistö voitaisiin muotoilla ihmiskauppapyykälää mukailleen huomioimaan pakottamisen lisäksi henkilön painostaminen tai tämän riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen. Tunnusmerkistön tulisi ottaa huomioon, että yhteisöllisessä toiminnassa pakottajia voi olla useita. Näyttövaikeuksia olisi mahdollista helpottaa

esimerkiksi ihmiskauppapykälän mallin mukaisella säännöksellä, jossa alaikäiseen kohdistuvan rikoksen täyttyminen ei riipu siitä, onko teon toteuttamisessa käytetty pakkoa tai hyväksikäytetty uhrin haavoittuvaa asemaa.

Jotkut lausunnonantajat kiinnittivät huomiota siihen, että erillissäännöksellä rangaistavaksi säädettävän avioliittoon pakottamisen tulisi olla yleisen syytteen alainen rikos (Ihmisoikeusliitto, professori Kimpimäki, lapsiasiavaltuutettu, Pakolaisneuvonta r.y., THL).

Ihmisoikeusliiton lausunnon mukaan pakkoavioliiton uhrille rikosilmoituksen teko on usein mahdotonta, sillä hänen yhteydenpitoaan ulkomaailmaan saatetaan rajoittaa eikä hän useinkaan tunne suomalaista oikeusjärjestelmää. Kynnys ilmoittaa poliisille tai muulle viranomaiselle pakkoavioliitosta voi olla korkea myös siksi, että pakkoavioliitosta tehdyt rikosilmoitukset eivät toistaiseksi ole johtaneet tuomioon sekä pelko siitä, että rikosilmoituksen teko johtaisi väkivaltaan joko puolison tai laajemman yhteisön taholta.

Ihmisoikeusliitto, THL ja yksityishenkilö A kiinnittivät lausunnoissaan huomiota vanhentumisaikoihin. Ihmisoikeusliiton lausunnon mukaan avioliittoon pakottamisen kohdalla vanhentumisajan tulisi olla vähintään kymmenen vuotta pakkoavioliiton solmimisesta ja silloin, kun uhri on ollut alaikäinen, kymmenen vuotta siitä, kun hän täyttää 18 vuotta.

Osa lausunnonantajista, jotka eivät kannattaneet erillissäännöksen säätämistä rikoslakiin, perusteli kantaansa eri tavoin. *Sisäministeriön poliisiosasto* totesi launnossaan, että kriminalisoinnille on aina kyettävä esittämään painavat yhteiskunnalliset ja perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävät perusteet, jotka edellyttävät juuri uuden rikostunnusmerkistön säätämistä hyväksyttäväksi arvioidun tavoitteen saavuttamiseksi. Poliisiosaston kannan mukaan rikoslakia ei tule käyttää yksinomaan symbolisiin tarkoituksiin, kuten esimerkiksi tilanteessa, jossa muiden säädettyjen rangaistussäännösten on jo valmiiksi katsottu kattavan avioliittoon pakottamisen teot. Samoin myös *Rovaniemen hovioikeus ja yksityishenkilö B*. *Yksityishenkilö B* toi lisäksi esiin, että avioliittoon pakottamisen osalta sellaisen lakiaukon olemassaoloa, joka vaatisi oman avioliittoon pakottamista koskevan pykälän säätämistä, ei ole osoitettu.

Professori Matti Tolvanen esitti launnossaan, että erilliskriminalisointi olisi hankala toteuttaa, eivätkä muiden Pohjoismaiden mallit ole tässä suhteessa hyviä esikuvia. Niissä rikosvastuun alan määrittely jättää varsin paljon tulkinnanvaraa, mikä on pulmallista laillisuusperiaatteen näkökulmasta. Suomessa laillisuusperiaate on hyvin vahva, perustuslain tasoinen.

Professori Tolvanen totesi lisäksi launnossaan, että oikeuskäytännössä ei ole tietävästi tullut ilmi tapauksia, joissa avioliittoon pakottaminen olisi jäänyt rankaisematta siksi, että

rikosvastuun sääntely ei olisi ollut riittävän kattavaa. Rikoslainsäädäntö on ankkuroitava tutkittuun ja analysoituun tietoon, ei hyvää tarkoittaviin poliittisiin iskusanoihin.

Yksityishenkilö B perusteli kantaansa muun muassa sillä, että Suomen nykyinen lainsäädäntö täyttää myös Istanbulin sopimuksen asettamat vaatimukset eikä sopimus vaadi erilliskriminalisointia. Lisäksi kun kysymys on ennen Suomeen saapumista solmitusta pakkoavioliitosta, Suomen kriminalisoinnilla tai erilliskriminalisoinnilla ei olisi juuri minkäänlaista yleisestävää vaikutusta.

Helsingin kärjäoikeus totesi launnessaan yhtyvänä arviomuistiossa esitettyyn näkemukseen siitä, että pakkoavioliitto ei ole Suomessa varsinaisesti muodostunut sellaiseksi oikeusjärjestyksen suojaamia oikeushyviä vaarantavaksi ilmiöksi, joka edellyttäisi välttämättä suojelemiskeinona uutta kriminalisointia. Lisäksi Helsingin kärjäoikeus toi launnessaan esiin, että avioliitto instituutona ei ole ylipäätään yhdessä elämisen muotona Suomessa siinä asemassa, missä se on joissakin muissa kulttuureissa ja yhteisöissä. Jos joku on pakotettu, painostettu tai erehdytetty avioliittoon, voi tämä osapuoli Suomessa saada yksipuolisella hakemuksella avioero prosessin käynnistymään.

Jotkut lausunnonantajat kiinnittivät huomiota siihen, että esimerkiksi Ruotsissa säännelty yksityiskohtainen erillinen tunnusmerkistö ei ole johtanut tapausten lisääntymiseen (Rovaniemen hovioikeus, yksityishenkilö B).

Maahanmuuttovirasto kiinnitti launnessaan huomiota siihen, että kansainvälistä suoje-
lua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain (746/2011) mukaan auttamisjärjestelmän asiakkuuden kesto on suurelta osin sidottu rikosprosessiin ja nimenomaisesti ihmiskaupparikosnimikkeeseen. Siten sellaisella lainsäädäntöratkaisulla, jossa pakkoavioliitto kriminalisoitaisiin erikseen, olisi vaikutusta henkilön oikeuteen saada apua ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän kautta.

4 Muut lausunnonantajien kommentit

4.1 Sääntelyn kattavuus ja avioliiton käsite

Osassa lausunnoista otettiin nimenomaisesti kantaa siihen, tulisiko avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliittoa koskevan rikoslain säännöksen kattaa vain juridisesti pätevät avioliitot vai myös epäviralliset liitot, jotka eivät ole juridisesti päteviä vaan jotka on solmittu vain esimerkiksi uskonnollisin menettelyin.

Arviomuistion mukaisesti avioliittoon pakottamisen mahdollisen erilliskriminalisoinnin tai muun lainkohdan täsmentämisen piiriin tulisivat kuulumaan vain oikeudellisesti sitovat, rekisteröidyt avioliitot. Rajausta totesivat kannattavansa *Helsingin hovioikeus*, *Helsingin kärjäoikeus*, *syyttäjälaitos* ja *Rikosuhripäivystys*.

Helsingin kärjäoikeus perusteli kantaansa tältä osin lähinnä uskonto- ja kulttuurisidonnaisten liittojen määrittelyyn liittyvien potentiaalisten oikeudellisten sekä näytöllisten tulkintaongelmien vuoksi. *Helsingin hovioikeus* näki rajauksen lain soveltamisen kannalta selkeimpänä vaihtoehtona. *Helsingin hovioikeus* kuitenkin totesi, että jatkovalmistelussa tulisi arvioida myös sitä, miten suojataan oikeudellisesti pätemättömään mutta uskonnolliseen tai kulttuurilliseen menettelyyn pohjautuvaan avioliittoon pakotettua puolisoa. *Helsingin hovioikeus* toi esiin, että on huomattava, että ihmiskauppaa koskevat säännökset yleissäännöksenä ovat sovellettavissa myös tämänlaiseen menettelyyn, mikäli rikoksen tunnusmerkistökijät täyttyvät.

Syyttäjälaitos esitti lausunnossaan, että mahdollisessa hallituksen esityksessä voisi korostaa, että myös pelkästään uskonnollinen tai muu rituaaliseen avioliiton solmimiseen verrattava tapahtuma tai mahdollisesti joskus myös muunkinlainen pelkkä avioliittoon tai muuhun yhteiselämään pakolla sitouttaminen voi olla tapahtumana sellainen, että sen myötä henkilön tosiasialliset mahdollisuudet päättää omasta vapaudesta rajoittuvat, jos hän tällaisen myötä esimerkiksi kulttuurillisista syistä vahvasti itse näin mieltää. Jos henkilön elämän olosuhteet tällaisen tapahtuman vuoksi myös muodostuvat ihmisarvoa konkreettisesti loukkaaviksi, kysymys on ihmiskaupasta, kun kaikki tunnusmerkistökijät täyttyvät. Ihmiskauppaa koskeva yleissääntely tapauskohtaisesti voisi syyttäjälaitoksen lausunnon mukaan edelleen tapauskohtaisesti soveltua muunkinlaiseen kuin oikeudellisesti sitovaan avioliittoon.

Rikosuhripäivystys katsoi, että uhrilähtöisesti ajateltuna myös avioliiton kaltaiset, Suomen oikeusjärjestelmän mukaan epäviralliset, mutta avioliittoon rinnastettavat sitoumukset

tulisi kattaa rangaistussäännöksessä. Tämä aiheuttaisi kuitenkin haasteita riittävän kattavassa määrittelyssä sekä myöhemmin tapausten tulkinnassa. Rikosuhrinäkökulmasta arviomuistioon viitaten, että vaikka avioliitto ei olisi Suomessa juridisesti pätevä, uhrin olosuhteet voivat olla sellaiset, että ihmiskaupan tai pakottamisen määritelmä täyttyy. Epävirallisten liittojen voidaan katsoa siis jatkossakin olevan muu ihmisarvoa loukkaava olosuhde.

Sitä, että rangaistavuus kattaisi virallisten avioliittojen lisäksi myös epäviralliset liitot, jotka eivät ole juridisesti päteviä, ilmoittivat kannattavansa *Amnesty International Suomen osasto, Ensi- ja turvakotien liitto r.y., Ihmisoikeusliitto, Monika Naiset liitto r.y., Naisjärjestöjen Keskusliitto, Poliisihallitus, Suomen Asianajajaliitto, Pakolaisneuvonta r.y., oikeuskanslerinvirasto, yhdenvertaisuusvaltuutettu ja Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti.*

Poliisihallitus katsoi, ettei pakkoavioliittoa tulisi rajoittaa koskemaan vain tilanteita, joissa avioliitto on solmittu Suomen lain tarkoittamalla tavalla juridisesti pätevästi. Rangaistavuuden edellytykseksi tulisi asettaa avioliiton tosiasiallinen, ei juridinen pätevyys. Uhrin näkökulmasta ei ole merkitystä, onko avioliitto solmittu suomalaisen lainsäätäjän näkökulmasta juridisesti vai ei, tosiasiallinen vaikutus on sama tai vielä määrävämpi.

Ihmisoikeusliiton lausunnon mukaan yleinen käsitys ilmiön parissa toimivien keskuudessa on, että pelkästään uskonnollisin tai kulttuurisin menoin solmittuja liittoja on merkittävä osa kaikista liitoista, ml. pakkoavioliitoista. Mikäli lainsäädäntö jättää ei-pätevät pakkoavioliitot rangaistavuuden ulkopuolelle, monet kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevat henkilöt jäävät vaille oikeuksiaan. Lisäksi niiden jättäminen lainsäädännön ulkopuolelle loukkaisi yhdenvertaisuuden periaatetta: jotkut pakkoavioliiton uhrin saisivat suojelua ja valtio tunnustaisi heidän joutuneen ihmisoikeusloukkauksen ja rikoksen kohteeksi, kun taas toiset jäisivät vaille oikeuksiaan. Avioliittoon pakotetuilla ei lisäksi lähtökohtaisesti ole mahdollisuutta valita sitä, millä tavalla heidän liittonsa solmitaan. Mikäli ei-pätevät pakkoavioliitot jätetään lainsäädännön ulkopuolelle, on mahdollista, että yhä useampia pakkoavioliittoja ei virallisteta, vaan ne jäävät entistä enemmän piiloon viranomaisilta. Saman sisältöisesti lausui *Naisjärjestöjen Keskusliitto.*

Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutin lausunnon mukaan on ihmisoikeusnäkökulmasta ongelmallista jättää esimerkiksi uskonnolliset ja muut vastaavat eri tavoin epäviralliset avioliitot lainsäädännön ulkopuolelle. Kun juridisesti päteviä ja ns. epävirallisia avioliittoja käsitellään eri tavoin, niiden välille luodaan ongelmallisia eroja rangaistusten, soveltamiskriteereiden ja syyteoikeuden suhteen. Tämä voi myös johtaa pakkoavioliittoja koskevien rikosoikeudellisten säännösten kiertämissyntyyn mm. sellaisissa tilanteissa, joissa tällaiset epäviralliset avioliitot jätetään

rekisteröimättä rangaistusten välttämiseksi, sekä - - uhrien eriarvoiseen kohteluun pakotetun avioliiton juridisen statuksen perusteella. Käytännössä epävirallisiin avioliittoihin pakotettuja henkilöitä uhkaavat usein samat ihmisoikeusrikkomukset – esimerkiksi väkivalta ja pakotettu raskaus – kuin juridisesti päteviin avioliittoihin pakotettuja henkilöitä. - - Avioliiton käsitettä ei määritellä Istanbulin sopimuksessa tai sen selitysmuistiossa. Sopimusta voidaan tulkita siten, että se edellyttää vain juridisesti pätevien avioliittojen kriminalisointia. Mikäli säännökset koskevat ainoastaan virallisesti solmittuja liittoja, osa pakkoavioliiton uhreista voi kuitenkin jäädä vaille oikeudellista suojaa, kuten GREVIO on huomauttanut. Kansainvälisoikeudellisen huolellisuusvelvoitteen kannalta olisikin ongelmallista jättää epäviralliset pakkoavioliitot kriminalisoinnin ulkopuolelle, kun uhreja voi uhata esim. Euroopan ihmisoikeussopimuksen suojaaman yksityiselämän suojan tai jopa kidutuksen kiellon vastaiset loukkaukset.

Itä-Suomen hovioikeus ei ottanut nimenomaisesti kantaa kysymykseen, mutta totesi, että avioliiton kaltaiseen olosuhteeseen pakotetun henkilön suojaamisen ja oikeuksien toteutumisen kannalta sillä, onko hänet pakotettu nimenomaan virallisesti pätevään avioliittoon, ei ole merkitystä. Tämän vuoksi hovioikeus piti perusteltuna selvittää, voitaisiinko avioliittoon pakottamisen kriminalisointi ulottaa Ruotsissa, Tanskassa ja Norjassa toteutulla tavalla koskemaan myös avioliiton kaltaisia suhteita tai uskonnollisia ja kulttuurisia liittoja.

Esimeriksi *Helsingin poliisilaitos* ja *Rovaniemen hovioikeus* näkivät molemmissa ratkaisuissa haasteita.

Helsingin poliisilaitos katsoi, ettei juridisesti pätevän avioliiton asettaminen rangaistavuuden soveltamisen kriteeriksi olisi ongelmattonta. Helsingin poliisilaitoksen käsityksen mukaan pakkoavioliiton rangaistavuus olisi kuitenkin, ainakin uhrinäkökulmasta tarkasteltuna, perustellumpaa kytkeä ajatukseen avioliittoon pakotetun jatkuvasta itsemääräämisoikeuden tosiasiallisesta loukkaamisesta, jonka vakavuuden aste on yksittäistapauksessa arvioitavissa uhrin tosiasiallisten olosuhteiden kautta. Ihmiskaupparikoksena tutkitun pakkoavioliiton uhrin näkökulmasta ei ole merkitystä, onko avioliitto solmittu suomalaisen lainsäätäjän näkökulmasta juridisesti pätevällä tavalla vai ei, tosiasiallinen vaikutus on sama, tai vielä määräävämpi.

Rovaniemen hovioikeus piti perusteltuna, että avioliitolla tarkoitetaan rikoslaissa vain juridisesti pätevää avioliittoa. Ongelmaksi voisivat kuitenkin muodostua suvun tai yhteisön sisällä solmitut avioliitot, jotka eivät kuitenkaan ole juridisesti päteviä. Tällaisetkin pakkoavioliitot olisi myös syytä saattaa rangaistaviksi. Hovioikeus kuitenkin tunnistaa ongelman siitä, ettei rikosoikeudellinen laillisuusperiaate tällaista todennäköisesti sallisi. Pakottamisen määritelmään voi liittyä rikosprosessissa tiettyjä näyttöongelmia. Olisi ehkä syytä

syvällisemmin pohtia niitä näkökulmia, miten suhtaudutaan sellaisiin järjestettyihin avioliittoihin, joihin on annettu suostumus esimerkiksi kulttuuristen syiden ja yhteisön perinteen vuoksi, mutta joissa avioliitto voi kuitenkin olla toisen osapuolen tai molempien osapuolten tahdon vastainen.

Lapsiasiavaltuutettu totesi lausunnossaan pitävänsä lasten yhdenvertaisuuden kannalta hieman ongelmallisena arviomuistion kielteistä suhtautumista ei-juridisesti pätevien avioliittojen ulottamisesta mahdollisen pakkoavioliitot erikseen kieltävän sääntelyn alle. Lasten yhdenvertainen oikeus nauttia lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisista oikeuksistaan sekä valtion aktiivinen toimintavelvollisuus tosiasiallisen yhdenvertaisuuden turvaamiseksi puoltavat sitä, että myös ei-juridisesti pätevät liitot tulevat sääntelyn piiriin. Vaihtoehtoisesti on varmistettava, että myös tällaisiin tapauksiin puututaan tehokkaasti esimerkiksi pakkona tai ihmiskauppana. Lapsiasiavaltuutettu muistutti YK:n ihmisoikeusneuvoston kannasta, joka edellyttää myös puuttumista epämuodollisiin ja rekisteröimättömiin, esim. uskonnollisiin tai vastaaviin järjestelyihin, joissa lapsi elää pakotettuna avioliitonomaisissa olosuhteissa. On tunnistettava, että tietyillä alueilla lapsiavioliitto on useimmiten epävirallisen liiton muodossa ja että tietyssä mielessä tällaisissa tilanteissa olevat lapset ovat liiton epävirallisuuden vuoksi jopa haavoittuvammassa asemassa.

Maahanmuuttovirasto totesi lausunnossaan, että kyseistä ongelmaa ei ole ihmiskauppa-säännösten kohdalla, koska ihmiskauppana voivat tulla rangaistavaksi myös epäviralliset avioliitot. Maahanmuuttovirasto totesi käytännön havaintojensa perusteella, että turvapaikan- ja oleskelulupahakijoiden kohdalla avioliittoon pakottamisessa on usein kyse uskonnon tai yhteisön sääntöjen mukaan sitovasta, muttei lähtömaassa kuitenkaan juridisesti pätevästä avioliitosta. Määritelmällinen rajaus juridisesti pätevään avioliittoon jättäisi siten lain ulkopuolelle merkittävän osan Maahanmuuttoviraston prosesseissa ilmenevistä pakkoavioliittotilanteista. Uskonnollisilla avioliitoilla voidaan lisäksi Maahanmuuttoviraston näkemyksen mukaan kiertää esimerkiksi alaikäisavioliittoja Suomessa.

Opetus- ja kulttuuriministeriö toi lausunnossaan esiin, että mikäli jatkovalmistelussa päädyttäisiin toteuttamaan vaihtoehto 4 (pakkoavioliittoja koskeva erillinen rangaistussäännös), jossa tämä kysymys tulisi tarkasteltavaksi, on syytä huomata, että Istanbulin sopimus ei estä säätämästä sopimusta laajempaa turvaa myös muunkaltaisten (pakko)liittojen uhreille, jos se katsotaan aiheelliseksi. Tällainen tilanne olisi käsillä, jos osa pakkoavioliiton kohteeksi joutuneista voisi jäädä vaille oikeudellista suojaa ehdotetun sääntelyn seurauksena.

4.2 Pakottaminen pysymään avioliitossa

Osa lausunnonantajista otti lausunnossaan kantaa siihen, tulisiko avioliittoon pakottamista tai pakkoavioliittoja koskevan säännöksen kattaa myös sellaiset tilanteet, joissa henkilöä ei ole pakotettu avioliittoon mutta jossa avioliitossa oleva henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa. Sitä, että avioliittoon pakottamista koskeva rangaistussäännös kattaisi myös tällaiset tilanteet, totesi kannattavansa *Ihmisoikeusliitto*, *Monika Naiset liitto r.y.*, *Naisjärjestöjen keskusliitto*, *Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS r.y.*, *Rikosuhripäivystys*, *Suomen Asianajajaliitto* ja *oikeuskanslerinvirasto*. Jotkut lausunnonantajat pitivät liian suppeana tai muutoin ongelmallisena arviomuistion rajausta, jossa mainitun kaltaiset pakkoavioliittotilanteet oli rajattu tarkastelun ulkopuolelle (HEUNI, Amnesty International Suomen osasto, STM).

Professori Kimpimäki totesi ihmiskauppaa koskevan rangaistussäännöksen osalta, että myös pakkoavioliiton kohdalla olisi muiden ihmiskaupan muotojen kohdalla omaksuttua tulkintaa vastaavasti syytä lähteä siitä, että ihmiskauppasäännös kattaa paitsi säännöksessä tarkoitettuihin olosuhteisiin saattamisen, myös tilanteet, joissa henkilö ei pysty irtautumaan pakottaviksi muodostuneista olosuhteista.

Ihmisoikeusliiton lausunnon mukaan tunnusomaista avioliitossa pysymisen pakottamiselle kunnian väkivallan kontekstissa on se, että avioliitosta irtautumisen estäminen voi olla osaa pitkää jatkumoa, jossa uhrilla ei ole ollut tosiasiallisia mahdollisuuksia päättää esimerkiksi avioitumisesta tai lasten hankkimisesta, määrästä tai ajankohdasta.

Pakolaisneuvonta r.y. totesi lausunnossaan, että pakkoavioliiton määritelmän tulee kattaa myös tilanteet, joissa henkilö on alussa suostunut/näennäisesti suostunut liiton solmimiseen, mutta olosuhteet liitossa ovat muuttuneet, eikä hänellä ole mahdollisuutta lähteä liitosta ilman vakavia seuraamuksia.

Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutin lausunnon mukaan olisi tärkeää huomioida, että YK:n Naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea on tehnyt selväksi, että pakkoavioliittoihin sisältyvät myös tilanteet, joissa henkilö pakotetaan pysymään avioliitossa (CEDAW/C/GC/31-CRC/C/GC/18). Tässä yhteydessä on lisäksi otettava huomioon, että vaikka Istanbulin sopimus edellyttää jäsenvaltioilta ainoastaan avioliittoon pakottamisen kriminalisointia, Suomella on muita ihmisoikeusvelvoitteita, jotka mm. edellyttävät, että lainsäädäntö suojaa yksityiselämää ja antaa suojaa kidutusta ja muuta julmaa, epäinhimillistä tai halventavaa kohtelua vastaan. Näiden toteutuminen on uhattuna, kun henkilö pakotetaan pysymään esimerkiksi väkivaltaisessa avioliitossa.

Jotkut lausunnonantajat toivat esiin muita näkemyksiä mainitusta arviomuistiossa tehdystä rajauksesta. *Helsingin käräjäoikeus* totesi lausunnossaan, että oikeussuojakeinot

sellaisia tilanteita varten, joissa on kyse pakottamisesta pysymään avioliitossa, ovat saatavissa muuta kautta kuin avioliittoon pakottamisesta tuomitsemisesta, jos apua pyritään hakemaan. Turvattomassa liitossa fyysistä, henkistä tai taloudellista väkivaltaa kokevien henkilöiden on aina mahdollista hakea ja saada apua sosiaali- sekä oikeusviranomaisilta. Kyseeseen voi tulla myös tapaukseen soveltuvista rikoksista syyttäminen ja tuomitseminen mukaan lukien myös ihmiskauppasäännöksen soveltamisen mahdollisuus sekä tarvittaessa pakkokeinojen käyttäminen sekä turvaamistointen, kuten lähestymiskiellon, määrääminen.

Helsingin hovioikeus toi lausunnossaan esiin, että jatkovalmistelussa tulisi arvioida, tuleeko erillisen rangaistussäännöksen koskea myös niitä tilanteita, joissa vapaaehtoisesti solmitusta avioliitosta halutaan erota mutta se pyritään estämään painostuksella ja väkivaltaa käyttämällä.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunnossa todettiin, että avioliitossa pysymiseen pakottaminen ja avioliiton päättämisen estäminen tulisi huomioida lainsäädännössä.

Rikosuhripäivystys totesi lausunnossaan, että mikäli avioliittoon pakottamisesta säädettäisiin erillinen rangaistussäännös rikoslakiin ja se kattaisi ainoastaan avioliiton solmimishetkeen liittyvät tilanteet, joista on saatavilla riittävästi näyttöä, tulisi käytännössä kaikkiin Rikosuhripäivystyksen tietoon tullessiin tapauksiin soveltaa avioliittoon pakottamisen lisäksi myös muita säännöksiä.

4.3 Pakkoavioliittoja ja niiden tutkintaan liittyviä seikkoja koskevat huomiot

Ihmisoikeusliitto toi lausunnossaan esiin Suomessa esiintyvien pakkoavioliittojen piirteitä. Pakkoavioliitot voivat lausunnon mukaan näyttäytyä esimerkiksi niin, että ulkomailta muuttavan pariskunnan jompikumpi osapuoli on pakotettu naimisiin tai että Suomessa asuva alaikäinen tyttö pakotetaan avioliittoon hänelle aiemmin tuntemattoman, ulkomailta asuvan miehen kanssa. Tämä voi tapahtua esimerkiksi tytön vanhemman tai vanhempien alkuperäiseen kotimaahan suuntautuvalla kesälomamatkalla. Toisaalta avioliittoon pakottamista voi esiintyä myös muun muassa evankelisluterilaisissa herätysliikkeissä tai romaniyhteisöissä.

Osa lausunnonantajista kiinnitti huomiota pakkoavioliittojen taustalla monesti vaikuttavaan yhteisölliseen kontrolliin, painostamiseen tai väkivaltaan (Amnesty International Suomen osasto, Ensi- ja turvakotien liitto r.y., Helsingin hovioikeus, Ihmisoikeusliitto, Monika Naiset liitto r.y., Naisjärjestöjen Keskusliitto, Oikeuspoliittinen yhdistys Demla r.y.,

THL). *Monika Naiset liitto r.y.:n* lausunnon mukaan avioliittoon pakottaminen voi tapahtua hyvin hienovaraisesti ilman suoranaista uhkailua tai väkivaltaa, ja sitä voi olla vaikea osoittaa, joten ”pakon” määritelmä täytyy olla matalakynnyksinen. Myös esimerkiksi *Naisjärjestöjen Keskusliitto* ja *THL* totesivat lausunnoissaan, että tunnusmerkistön muotoilussa tulisi huomioida se, että uhkaus ja pakottaminen voi yhteisöllisessä kontekstissa olla paljon muutakin kuin fyysistä pakottamista. *Amnesty International Suomen osaston* näkemyksen mukaan arviomuistiossa sivuutetaan pakottavaan kontrolliin johtava prosessi, eikä tunnusteta avioliittoon pakottamiseksi tilannetta, jossa avioliitto itsessään on pakottava olosuhde.

Poliisihallitus toi launnonssaan esiin antamansa ohjeen Ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttuminen sekä ihmiskaupan uhrien auttaminen (1.10.2020, POL-2020-38265). Ohjeen mukaan pakkoavioliittotapauksia tulisi lähtökohtaisesti tutkia ihmiskauppana tai sen törkeänä muotona.

Helsingin poliisilaitos kuvasi launnonssaan pakkoavioliittotapausten tutkintaan liittyviä seikkoja. Launnonssa tuotiin esiin, että Helsingin poliisilaitoksen suorittamissa esitutkinnoissa pakkoavioliittoa epäillään tyypillisesti tapauksessa, jossa avioliitto on solmittu ulkomailla ja toinen tai molemmat osapuolet ovat alaikäisiä. Tyypillisesti pakkoavioliiton taustalla näyttäisi olevan avioliiton molempien osapuolten sukujen hyväksyntä, ja tapaukset, joissa avioliiton toinen osapuoli on toiminut yksin, näyttäytyvät harvinaisina. Usein epäillyn pakkoavioliiton kohteeksi joutunut henkilö on saattanut olla myöntyväinen tai jopa ilmaissut suostumuksensa avioliittoon, mutta suostumus on annettu alaikäisenä ja sellaisissa olosuhteissa, joissa tosiasiallista toisin toimimisen mahdollisuutta voidaan pitää kyseenalaisena. Samoin *Poliisihallitus*. *Poliisihallitus* totesi lisäksi launnonssaan, että toisin kuin muita ihmiskaupan muotoja, pakkoavioliittotapauksia ei poliisin paljastavan toiminnan kautta pystytä tuomaan ilmi, vaan tapaukset tulevat poliisin tutkittavaksi joko ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tai kolmannen sektorin toimijoiden kautta.

Rikosnimikkeiden osalta *Helsingin poliisilaitoksen* mukaan tutkituissa pakkoavioliittotapauksissa on epäilty perusmuotoisen tai törkeän ihmiskaupparikostunnusmerkistön mukaista tekoa. Rikoslain 25 luvun 8 §:ssä säädetyn pakottamisrikoksen tunnusmerkistöä ei esitutkinnoissa ole sovellettu, ja sisällöllisesti sen soveltaminen ei Helsingin poliisilaitoksen näkemyksen mukaan ole ollut mahdollista tyypillisissä poliisin arvioinnin kohteena olleissa pakkoavioliiton olosuhteissa.

Helsingin käräjäoikeus toi launnonssaan esiin, että erityisesti rikos-, lähestymiskielto- ja lapsenhuolto-oikeudenkäynneissä on ilmennyt tapauksia, joissa on ainakin epäilty tapahtuneen kulttuuri- ja uskontosidonnaista puolison tai muun lähiyhteisön taholta harjoitettua pakottamista tai painostamista. Kyse on kuitenkin ollut enemmänkin uhkailusta tai

väkivallalla suoritetusta pakottamisesta avioliitossa pysymiseen eikä niinkään avioliittoon pakottamisena.

Lisäksi *Helsingin käräjäoikeus* kiinnitti lausunnossaan huomiota vaikeisiin näyttöongelmiin, joita liittyy ihmiskauppasäännöksen soveltamiseen pakkoavioliittoihin. Näitä todettiin lausunnossa liittyvän muihinkin perheensisäisiin epäiltyihin rikoksiin.

Rikosuhripäivystys toi lausunnossaan esiin, että sen havaintojen mukaan pakkoavioliittotilanteiden tutkinnassa on haasteena näytön saamisen lisäksi se, että tapauksia tutkitaan harvoin pitkään jatkuvana erilaisten tekojen kokonaisuuksina, vaan tutkinnassa on usein sarja yksittäisiä, ihmiskauppaa lievempiä tekoja, joita tutkitaan toisistaan erillisinä, toisinaan myös eri poliisilaitosten alueilla.

Jotkut lausunnonantajat kiinnittivät huomiota avioliittoon pakottamiseen liittyviin näyttö- ja todisteluongelmiin (Helsingin poliisilaitos, HEUNI, Poliisihallitus, yksityishenkilö B). Näyttöongelmat korostuvat tapauksissa, joissa pakkoavioliitto solmitaan ja siihen liittyvä pakottaminen tapahtuu valtaosin ulkomailla (yksityishenkilö B, Helsingin poliisilaitos). *Yksityishenkilö B* toi esiin, että avioliittoon pakottamisesta ei välttämättä ole asian todentavia dokumentteja, jolloin näyttö perustunee käytännössä pitkälti henkilötodisteluun. *Poliisihallitus* totesi pakkoavioliittoon liittyvien rikosten tutkinnan olevan hyvin haasteellista ja näytön saamisen joissakin tapauksissa olevan mahdotonta, koska se vaatii oikeusapua maista, joissa toimimattoman hallinnon takia tämä ei ole mahdollista. *Yksityishenkilö B* kiinnitti huomiota myös siihen, että uhri ei välttämättä halua ilmoittaa viranomaisille pakottamisesta eikä kertoa tapahtumista poliisille tai asian tuomioistuikäsittelyn aikana.

Helsingin poliisilaitos toi lausunnossaan esiin, että vähintäänkin jonkinlaista tulkintaa saattaa yksittäistapauksessa liittyä kriminalisoinnin edellyttämän pakon käsitteeseen. Helsingin poliisilaitoksen käsityksen mukaan pakko ei käsitteenä ole useissa yhteyksissä terminologisesti sillä tavalla yksiselitteinen, että sen rajapinta suhteessa muunlaiseen taivuteluun olisi tarkkarajainen.

Ihmisoikeusliiton näkemyksen mukaan näyttökynnyksen tulisi olla matala, sillä avioliittoon pakottamisen osoittaminen voi olla hyvin ongelmallista tai mahdotonta. Pakkoavioliiton määritelmää ja näyttökynnystä tulisi pohtia rinnakkain.

Oikeuskanslerinvirasto viittaa lausunnossaan 28.12.2021 antamaansa ratkaisuun, joka koskee ihmiskaupparikoksia koskevia esitutkintoja (OKV/1233/70/2021 ym). Ratkaisussa on tuotu esille tutkijoiden ja tutkinnanjohtajien ihmiskaupan tunnistamisen ja tutkinnan ilmeiset osaamisen puutteet. Ratkaisun mukaan oikeanlaista asennetta ja motivaatiota sekä tutkijoiden itseluottamusta vaativien ihmiskaupparikosten tutkinnassa voidaan koulutuksella olennaisesti vahvistaa. Lausunnossa todettiin olevan oletettavaa, että

ihmiskauppaa koskevat tunnistamisongelmat koskevat myös avioliittoon pakottamista ja se voi olla ilmiö, joka on muuta ihmiskauppaa vielä enemmänkin piilossa suomalaisessa yhteiskunnassa. Näin ollen myös tietoisuus avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta voidaan arvioida heikoksi.

4.4 Syyteoikeus

Joissakin lausunnoissa kommentoitiin syyteoikeuteen liittyviä seikkoja. *Professori Kimpimäki* näki tarpeellisena omaksua pakkoavioliiton suhteen lähtökohdaksi virallisen syytteen alaisuuden myös siinä tapauksessa, että tekoa arvioitaisiin pakottamisena. Perusteltua tosin olisi professori Kimpimäen mukaan, että rikoslain 25 luvun rikokset olisivat yleisemminkin yleisen syytteen alaisia silloin, kun on kyse lähisuhdeväkivallasta.

Myös *professori Tolvanen* piti mahdollisesti perusteltuna, että pakottamisrikos säädettäisiin virallisen syytteen alaiseksi silloin, kun kyse on avioliittoon pakottamisesta. Professori Tolvanen perusteli näkemystään sillä, että ihmiskaupparikokset ovat jo virallisen syytteen alaisia ja olisi johdonmukaista säätää virallisen syytteen alaiseksi kaikki rangaistavat avioliittoon pakottamisen muodot. Professori Tolvasen mukaan syyteoikeus voitaisiin järjestää virallisen syytteen kannalle säätämällä avioliittoon pakottaminen sellaisenaan virallisen syytteen alaiseksi, tunnusmerkistöä muuttamatta. Lisäksi professori Tolvanen pohti, voisiko olla ajateltavissa, että pakottaminen olisi aina virallisen syytteen alainen lähisuhteissa.

Amnesty International Suomen osasto viittasi launnonssa lähisuhteessa tapahtuvien rikosten syyteoikeuden osalta toteutettuihin lakimuutoksiin. Syyteoikeuden muutoksia on perusteltu sillä, että väkivallan uhrilla, joka on alisteisessa suhteessa väkivallan tekijään, ei ole yhtäläistä eikä tosiasiallista mahdollisuutta päästä oikeuksiinsa, mikäli lähisuhteessa tapahtuva pahoinpitely, vainoaminen tai seksuaalirikos olisi asianomistajarikos. Amnesty International Suomen osaston näkemyksen mukaan tämä lähtökohta tulisi omaksua myös pakkoavioliiton syyteoikeudesta säädettäessä. Myös *Ensi- ja turvakotien liitto r.y.:*n näkemyksen mukaan olisi syytä vakaasti harkita avioliittoon pakottamisen säätämistä yleisen syytteen alaiseksi rikokseksi uhrin oikeusturvan takaamiseksi. Se, että avioliittoon pakottaminen tai pakkoavioliitto olisi virallisen syytteen alainen rikos, nähtiin tärkeänä myös *Ihmisoikeusliiton, lapsiasiavaltuutetun, Pakolaisneuvonta r.y.:*n, *Rikosuhripäivystyksen, Rovaniemen hovioikeuden ja THL:n* lausunnoissa.

4.5 Koulutustarve ja tiedon ja tietoisuuden lisääminen

Moni lausunnonantaja toi launnonssa esiin tarpeen panostaa pakkoavioliittoja koskevan tiedon ja tietoisuuden lisäämiseen (*Ensi- ja turvakotien liitto r.y., Ihmisoikeusliitto,*

lapsiasiavaltuutettu, Loisto Settlementti, Naisjärjestöt Yhteistyössä NYTKIS r.y., Oikeuspoliittinen yhdistys Demla r.y., kirkkohallitus, THL). Esimerkiksi *Loisto Settlementin* lausunnon mukaan pakkoavioliittojen ehkäisemiseen tehokkain tapa on ennaltaehkäisevä toiminta sekä tiedon ja tietoisuuden lisääminen. *Lapsiasiavaltuutettu* totesi tehokkaan puuttumisen tueksi tarvittavan myös kattavaa tiedonkeruuta aiheeseen liittyen. Myös *Ensi- ja turvakotien liitto r.y.* kiinnitti huomiota siihen, että Suomessa tulisi olla enemmän tutkittua tietoa pakkoavioliitoista, niihin johtaneista syistä sekä pakotetuista henkilöistä. Olisi tärkeää myös selvittää, missä pakkoavioliitot tulevat yleensä ilmi, osaako palvelujärjestelmä tunnistaa pakkoavioliittoja ja mistä avioliittoon pakotetut henkilöt saavat apua.

Samoin *opetus- ja kulttuuriministeriö* toi lausunnossaan esiin, että tietopohjaa (tilastointia ja tutkimustoimintaa) tulisi kehittää yhteistyössä kansalaisjärjestöjen kanssa siten, että myöhemmin voitaisiin arvioida nykyistä kattavampaan tietoon perustuen, onko mahdollinen säännöksen täsmentäminen ollut riittävä toimenpide vai tarvitaanko lakiin sittenkin erillissäännös pakkoavioliitoista. Erilliskriminalisointia voisi olla hyvä arvioida uudelleen sitten, kun tiedetään, millaisia vaikutuksia näillä toimenpiteillä on ollut. Lisäksi *opetus- ja kulttuuriministeriö* toi esiin, että mahdollisen ihmiskauppaa koskevan säännösmuutoksen yhtenä edellytyksenä tulisi olla, että lakimuutoksen jälkeen avioliittoon pakottaminen voitaisiin tilastoida erillään ihmiskaupasta, törkeästä ihmiskaupasta ja pakottamisesta seurannan ja tulevien lakimuutostarpeiden arvioinnin edistämiseksi.

Lisäksi osa lausunnonantajista peräänkuulutti nimenomaisesti asiaa koskevaa koulutusta. *Oikeuskanslerinvirasto* toi esiin viitaten joulukuussa 2021 apulaisoikeuskansleri Mikko Puumalaisen antamaan ratkaisuun (OKV/1233/70/2021 ym.), että on selvää, että Poliisihallituksen tähänastiset koulutustoimenpiteet ihmiskaupparikosten osalta ovat olleet riittämättömiä, vaikka Poliisihallitus on ilmoittanutkin panostavansa ihmiskauppaan liittyvään koulutukseen ja ohjeistukseen. Lausunnon mukaan poliisin ja muiden viranomaisten tietoisuus avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta ei ole riittävää, jolloin koulutuksella voidaan arvioida olevan entistä suurempi merkitys. *Ensi- ja turvakotien liitto r.y.:n* näkemyksen mukaan poliisissa asiaa koskevaa tutkintatyötä tulisi tehdä henkilöiden, joilla on asiaan erityisosaamista. *Rikosuhripäivystys* toi lausunnossaan esiin, että viranomaisten ymmärrystä pakkoavioliittojen ja sen kaltaisten suhteiden dynamiikasta tulisi entisestään vahvistaa.

4.6 Uhrin tukeminen

Osassa lausunnoissa kiinnitettiin erityistä huomiota pakkoavioliittojen uhrien tilanteeseen. Uhrien tukeminen nähtiin tärkeänä ja kattavia matalan kynnyksen tukipalveluja peräänkuulutettiin (Amnesty International Suomen osasto, Ensi- ja turvakotien liitto r.y., Ihmisoikeusliitto, Loisto Settlementti r.y., Monika Naiset liitto r.y., Naisjärjestöjen Keskusliitto, Oikeuspoliittinen yhdistys Demla r.y., Pakolaisneuvonta r.y., kirkkohallitus, THL,

yhdenvertaisuusvaltuutettu). Lisäksi tehokasta ehkäisevää työtä ja tiedottamista todettiin pidettävän tärkeänä (Amnesty International Suomen osasto, Oikeuspoliittinen yhdistys Demla r.y.).

Ihmisoikeusliiton mukaan avioliittoon pakottamisen kriminalisoinnin valmistelussa tulisi pohtia tarkoin pakkoavioliiton uhrien kokonaistilannetta rikosprosessin aikana. Uhreille olisi taattava riittävä, saavutettava ja maksuton oikeudellinen neuvonta sekä tietoa muista tukipalveluista. Heille tulisi tarvittaessa tarjota suojelua, sillä heihin kohdistuu aito henkeen ja terveyteen kohdistuvan rikoksen uhka. Tulee myös varmistaa, että pakkoavioliiton uhrin mahdollisuus esimerkiksi oleskelulupaan ei huonone rikosilmoituksen tekemisen vuoksi.

Amnesty International Suomen osaston näkemyksen mukaan lainsäädännön ja palvelujen kehittämisen yhteydessä on nähtävä pakkoavioliiton uhrien erityiset tarpeet. On tärkeää kehittää palveluja spesifisti avioliittoon pakotetuille. Erilaiset matalan kynnyksen palvelumuodot, kuten jalkautuva työ, ovat palveluja, joiden resursoinnin on oltava johdonmukaista ja pitkäjänteistä, yli hallituskausien ulottuvaa.

Ensi- ja turvakotien liitto r.y.:n lausunnon mukaan asianomistajille on aina taattava tarvittava tuki ja vahva suojelu sekä alaikäisille asianomistajalle on aina määrättävä asiamies. Ensi- ja turvakotien liitto r.y. kiitti huomiota myös siihen, että auttamispalveluiden näkökulmasta, kun epäillään ja selvitetään pakkoavioliiton mahdollisuutta, tulisi muistaa mahdollisuus, että uhri on kokenut myös muunlaista lähisuhdeväkivaltaa. Jo pelkkä pakkoavioliitolla uhkailu/painostus on vakavaa henkistä väkivaltaa. Mikäli avioliittoon pakottamista ei todeta, tulisi olla valmius ohjata henkilö muihin (väkivalta)auttamispalveluihin.

Loisto Settlementti toi lausunnossaan esiin tunnistavansa, että on olemassa pakkoavioliiton uhreja, joita [rangaistussäännöksiä koskevalla] lakiuudistuksella voidaan auttaa. Tämän ei kuitenkaan yksinään nähty riittävän pakkoavioliiton uhrien auttamiseen. Esimerkiksi nuoren kynnyks hakea apua kohdatessaan pakkoavioliiton uhkaa saattaa Loisto Settlementin mukaan nousta liian korkeaksi, jos hän tietää, että vanhemmat joutuvat rikosoikeudelliseen vastuuseen asiasta. Tämä saattaa jättää pakkoavioliiton entisestään piiloisempaan asemaan ja heikentää uhrien avun saantia. Lisäksi Loisto Settlementti kiinnitti huomiota siihen, että pakkoavioliitto käsitetään vain vierasmaalaisten parissa tapahtuvana ilmiönä, mikä on omiaan lisäämään ennakkoluuloja ja eriarvoisuutta. Pakkoavioliittoja tapahtuu kaikissa suljetuissa yhteisöissä ja asiasta tulisi voida puhua neutraalisti huomioiden kaikki mahdolliset pakkoavioliiton uhrin ja osapuolet.

4.7 Ulkomaalaislakia koskevat huomiot

Maahanmuuttovirasto toi lausunnossaan esiin, että jos asiassa päädytään muuhun vaihtoehtoon kuin siihen, että sovelletaan pakkoavioliittoon ihmiskauppaa koskevia säännöksiä, tulee huomioida ulkomaalaislaki (301/2004), jossa ihmiskaupan uhrin määritelmä on sidottu rikoslain ihmiskauppasäännöksiin. Jos pakkoavioliiton uhria ei katsota ihmiskaupan uhriksi, ei hänelle voida myöntää oleskelulupaa ihmiskaupan uhrina, ellei myös ulkomaalaislakia muuteta.

Myös *yhdenvertaisuusvaltuutetun* lausunnossa kiinnitettiin huomiota ulkomaalaislain säännöksiin. Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunnon mukaan lainsäädäntömuutosten yhteydessä tulee varmistua siitä, että myös ulkomaalaislakia muutetaan niin, että uhrille myönnetään näissä tilanteissa jatkuva oleskelulupa. Lisäksi uhrin tulee saada asemaansa perustuvaa, tuloista riippumatonta oikeusapua ja oleskelulupahakemusta koskevaa oikeudellista neuvontaa, koska sekä avioliittoon pakottaminen että ihmiskauppa voivat olla peruste saada kansainvälistä suojelua.

Pakolaisneuvonta r.y. toi lausunnossaan esiin, että jotta pakkoavioliitossa oleva henkilö uskaltaa hakea apua, niin ottaen huomioon sen, että hänen oleskelulupansa saattaa olla sidoksissa kyseessä olevaan avioliittoon, ulkomaalaislaissa tulee turvata, että näissä tilanteissa pakkoavioliiton uhrille myönnetään aina jatkuva oleskelulupa.

4.8 Istanbulin sopimusta koskevat huomiot

Jotkut lausunnonantajat kommentoivat Istanbulin sopimukseen liittyviä seikkoja. *Amnesty International Suomen osaston* lausunnossa todettiin, että arviomuistiossa käydään läpi relevantteja ihmisoikeusasiakirjoja kattavasti, painottaen Istanbulin sopimuksen velvoitteita, erityisesti 37 artiklassa mainittuja. Lausunnossa kiinnitettiin huomiota siihen, että arviomuistiossa ei ole otettu kantaa sopimuksen 46 artiklaan, jonka mukaan rikoksesta tuomittavan rangaistuksen tulee olla ankarampi tilanteissa, joissa rikokseen syyllistynyt on uhrin entinen tai nykyinen puoliso/seurustelukumppani. Lisäksi nostettiin esiin, että toisin kuin arviomuistiossa todetaan, Istanbulin sopimus edellyttää myös avioliittoon pakottamisen yrityksen säätämistä rangaistavaksi (41 art.). Samaan kiinnittivät huomiota *Ihmisoikeusliitto*, *professori Kimpimäki ja THL* omissa lausunnoissaan. *Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti* toi lausunnossaan esiin, että kuten arviomuistiossakin todetaan, että pakottamista koskeva säännös ei sellaisenaan täytä Istanbulin sopimuksen 41 artiklan vaatimuksia, koska pakottamisen yritystä ei säännöksessä ole säädetty rangaistavaksi.

Amnesty International Suomen osaston lausunnossa tuotiin myös esiin näkemys, että arviomuistiossa GREVIO:n voimakas kehotus asetetaan vastakkain sopimustekstin

tulkinnan kanssa. Arviomuistion mukaan Istanbulin sopimus itsessään ei aseta erilliskriminalisoinnille tai lainsäädännön täsmentämiselle velvoitteita. Tehdyn tulkinnan johtopäätös on, ettei GREVIOn suosituksella voida laajentaa yleissopimukseen sisältyviä velvoitteita. Tämä suhtautuminen valvontaelimen suositukseen on Amnesty International Suomen osaston näkemyksen mukaan vähintään kyseenalainen.

Åbo Akademin ihmisoikeusinstituutti toi lausunnossaan esiin, että GREVIO:n suositukset ovat auktoritatiivisia ja ne voidaan tietyin ehdoin nähdä osana Wienin valtiosopimusoi-keutta koskevan yleissopimuksen 31 artiklan mukaisena soveltamiskäytäntönä, joka osoittaa sopimuksen osapuolten välisen yhteisymmärryksen sopimuksen tulkinnasta.

4.9 Tiettyihin muihin kansainvälisiin velvoitteisiin liittyvät huomiot

Lapsiasiavaltuutettu korosti lausunnossaan lapsen oikeuksien sopimuksen (jäljempänä LOS) kattavampaa huomioimista jatkovalmistelussa. Jatkovalmistelussa olisi lapsiasia- valtuutetun lausunnon mukaan hyvä huomioida esimerkiksi LOS 4 artikla, joka edellyttää sopimusvaltioilta ryhtymistä ”kaikkiin tarpeellisiin lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin ja muihin toimiin tässä yleissopimuksessa tunnustettujen oikeuksien toteuttamiseksi”, sekä LOS 34, 35 ja 36 artiklat. Mikäli pakkoavioliiton erilliskriminalisointi on tarpeellista lasten oikeuksien tehokkaan turvaamisen kannalta, on sopimusvaltion siihen ryhdyttävä. Arviomuistiossa käytetyistä muotoiluista saa lapsiasiavaltuutetun lausunnon mukaan kuvan, että on osin epäselvää, milloin pakkoavioliittotilanne täyttää ihmiskaupparikoksen tunnus-merkistön (esim. ”voinee täytyä” s. 66). Osittainen epäselvyys oikeustilasta puoltaa sitä, että sääntelyä täsmennetään LOS 4 artiklan velvoitteiden mukaisesti.

Lapsiasiavaltuutettu kiinnitti huomiota myös siihen, että LOS:n valinnainen pöytäkirja las-ten myynnistä, lapsiprostituutiosta ja lapsipornografiasta (SopS 40-41/2012) velvoittaa sopimusvaltioita kieltämään lasten myynnin. LOS-komitea on rinnastanut lapsiavioliitot harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta pakkoavioliittoihin.

Mahdollisessa jatkovalmistelussa olisi lapsiasiavaltuutetun mukaan hyvä huomioida, että LOS:n näkökulmaa pakkoavioliittoihin ja niiden kriminalisointiin avataan useammassakin LOS-komitean yleiskommentissa, jotka on tarkoitettu LOS:n tulkinnan ja toimeenpanon tueksi. LOS-komitea on sopimusvaltioille antamissaan loppupäätelmissä todennut pitä-vänsä pakkoavioliiton kriminalisointia tervetulleena toimena haitallisiin käytäntöihin puut-tumiseksi sekä nimenomaisesti kehottanut erilliskriminalisoimaan pakkoavioliiton. On kui-tenkin tarpeen huomioida, että loppupäätelmät ovat valtiokohtaisia, eikä LOS-komitea ole esimerkiksi Suomen osalta nostanut esiin pakkoavioliiton erilliskriminalisointia.

Ulkoministeriö puolestaan kiinnitti lausunnossaan huomiota siihen, että arviomuistiossa jo mainittujen oikeudellisten instrumenttien lisäksi myös kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen vastaisen yleissopimuksen (SopS 59 ja 60/1989) täytäntöönpanoa valvova kidutuksen vastainen komitea on Suomen seitsemännän määräaikaisraportin (CAT/C/FIN/7) johdosta 29.11.2016 antamissaan loppupäätelmissä (CAT/C/FIN/CO/7) käsitellyt pakkoavioliittoa naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan vastaisia toimia tarkastellessaan. Komitea toteaa, viitaten yleissopimuksen 2, 12–14 ja 16 artiklaan, olevansa huolissaan siitä, että pakkoavioliitto ei sisälly rikoslakiin omana erillisenä rikoksenaan (päätelmien 28. kappale). Komitea katsoo, että Suomen tulisi sisällyttää pakkoavioliitto omaksi erilliseksi rikokseksi rikoslakiin (29. kappaleen h) -kohta).

Lisäksi UM kiinnitti huomiota siihen, että asiassa erityisen merkityksellinen on myös ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehty Euroopan neuvoston yleissopimus (SopS 43 ja 44/2012; hallituksen esitys HE 122/2011 vp) sekä sen tulkintakäytäntö. Yleissopimus on tullut Suomen osalta voimaan 1.9.2012.

Yleissopimuksen osapuolten komitea antoi 18.10.2019 Suomelle viimeisimmän suosituksen (CP/Rec(2019)05; <https://rm.coe.int/recommendation-on-the-implementation-of-the-council-of-europe-conventi/16809860f5>) yleissopimuksen täytäntöönpanosta. Suositus perustuu ihmiskaupan vastaisen toiminnan asiantuntijaryhmän (GRETA) toiseen Suomea koskevaan raporttiin yleissopimuksen täytäntöönpanosta Suomessa (GRETA(2019)06; <https://rm.coe.int/reportconcerning-the-implementation-of-the-council-of-europe-conventi/168094c77b>). GRETA antaa raportissaan useampia asiaa koskevia suosituksia ja muun muassa pyytää, että Suomen viranomaiset selvittävät, määritelläänkö pakkoavioliitto asianmukaisesti rikoslain säännöksissä (raportin 192. kohta). Nyt käsillä olevalla asia on siten myös tämän yleissopimuksen tehokasta täytäntöönpanoa ja sen määräykset tulee ottaa huomioon rangaistavuuden eri ulottuvuuksia arvioitaessa.

Lisäksi ulkoministeriö toi lausunnossaan esiin, että pakkoavioliittoon liittyviä kysymyksiä on käsitelty muun muassa CEDAW-komitean yleissuosituksessa nro 35 sukupuoleen perustuvasta naiseen kohdistuvasta väkivallasta (CEDAW/C/GC/35), CEDAW-komitean ja lapsen oikeuksien komitean yhteisessä yleissuosituksessa nro 31/yleiskommentissa nro 18 haitallisista käytännöistä (CEDAW/C/GC/31 – CRC/C/GC/18) sekä lapsen oikeuksien komitean yleiskommentissa nro 20 lapsen oikeuksien täytäntöönpanosta nuoruusiässä (CRC/C/GC/20).

4.10 Muita huomioita

Lapsiasiavaltuutettu ja Länsi-Uudenmaan kärjäoikeus kiinnittivät huomiota mahdollisten uusien säännösten täytäntöönpanoon. *Lapsiasiavaltuutettu* painotti lausunnossaan, että kaikkein tärkeintä on lain tehokas täytäntöönpano. Lapsiasiavaltuutetun mukaan on josain määrin toisarvoista, mikä arviomuistiossa luetelluista jatkovaihtoehdoista valitaan, jos lain soveltaminen säilyy tehottomana.

Länsi-Uudenmaan kärjäoikeuden lausunnon mukaan pakkoavioliittojen ehdotetuista kriminalisointitavoista riippumatta niitä koskevien tuomioistuinrikosasioiden lukumäärät tulevat todennäköisesti olemaan sangen vaatimattomat. Lainsäädäntömuutoksella ei siten ole tältä osin juurikaan käytännön vaikutuksia kärjäoikeuden toimintaan. Kriminalisoinnin sisällöllä – ihmiskaupparikoksena eikä pakottamisrikoksena – voi sen sijaan olla olennaisempi vaikutus kärjäoikeustyöskentelyyn yksittäisen rikosasian käsittelyn selvästi pidempänä kestona, merkittävämpää asiantuntevuutta vaativampana asiana ja tätä kautta myös suurempine tulkkaus-, todistelu- ja oikeudenkäyntikuluineen.

Syyttäjälaitos toi lausunnossaan esiin mahdollisuuden säätää avioliittolakiin viittaus rikoslain ihmiskauppaa ja pakottamista koskeviin säännöksiin. Tämä saattaisi tehdä teon rangaistavuuden helpommin havaittavaksi, jos erillistä avioliittoon pakottamista koskevaa rikosnimikettä ei rikoslaissa olisi. Myös *yksityishenkilö B* totesi lausunnossaan, että jos lainsäädännössä välttämättä halutaan avioliittoon pakottamisen rangaistavuus näkyvämmäksi, yksi vaihtoehto voisi olla säätää muussa kuin rikoslaissa julistuksenomaisesti avioliittoon pakottamisen moitittavuudesta ja että rangaistus siitä säädetään rikoslain ihmiskauppaa tai pakottamista koskevissa pykälissä.

THL peräänkuulutti pakkoavioliittojen ennaltaehkäisemiseksi laajaa yhteistyötä sekä eri viranomaistahojen kesken että kansalaisjärjestöjen kanssa. Lisäksi saatavilla olisi oltava riittävästi matalan kynnyksen palveluja uhrien auttamiseksi. Käytännön ammattilaisilla niin sosiaali- ja terveydenhuollon kentällä, oikeusviranomaisissa, varhaiskasvatuksessa, opetuksessa, koulutuksessa kuin maahanmuuttopalveluissakin tulee *THL:n* mukaan lähivuosina olemaan aiempaa suurempi tarve mahdollisimman selkeälle lainsäädännölle, jotta ilmiöön voidaan tehokkaasti puuttua.

Ensi- ja turvakotien liitto r.y.:n mukaan houkuttelurikoksen rangaistavuuden ei tule edellyttää sitä, että avioliittoon pakottaminen olisi edennyt täytetyn rikoksen asteelle eli että pakotettu avioliitto olisi solmittu. *Ensi- ja turvakotien liitto r.y.* kiinnitti myös huomiota Ruotsin lainsäädäntöön, jossa on säädetty erityisen matkustuskiellon (*utreseförbud*) määräämisestä alaikäiselle, joka on vaarassa joutua lapsiavioliiton tai sukuelinten silpomisen kohteeksi. *Ensi- ja turvakotien liitto r.y.* esitti, että tällainen olisi hyvä olla myös Suomessa.

Tasa-arvoaltuutettu kiinnitti lausunnossaan huomiota siihen, että muistiossa pakkoavioliittoja ei tunnisteta ja käsitellä johdonmukaisesti sukupuolittuneena ilmiönä. Nykytilannetta ja sääntelyvaihtoehtojen vaikutuksia ei arvioida sukupuolinäkökulmasta eikä asiaa käsitellä sukupuolten tasa-arvoon liittyvänä kysymyksenä.

Jotkut lausunnonantajat toivat lausunnossaan esiin tarpeen sovittaa yhteen (tarkastelun kohteena ollut) avioliittoon pakottamisen rangaistavuutta koskevat mahdolliset säännösmuutokset ja pakkoavioliittojen purkamista koskeva avioliittolain muutosten valmistelu (Ihmisoikeusliitto, Naisjärjestöjen keskusliitto). *Helsingin hovioikeuden* lausunnon mukaan jatkovalmistelussa on rikosoikeudellisen sääntelyn lisäksi samassa yhteydessä arvioitava myös mahdolliset avioliittolain muutostarpeet edellytyksille vahvistaa avioliitto mitättömäksi pakottamisen perusteella. *Amnesty International Suomen osaston* mukaan avioliittolainsäädäntöä uudistettaessa pakkoavioliiton kumoamisen lisäksi lakiin on saatava mahdollisuus pakkoavioliiton mitätöintiin. Lisäksi Amnestyn näkemys oli, että avioliittoon pakotetun oleskelulupaa ei tule sitoa yhteistyövelvoitteeseen rikosasiassa.

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-1172 (PDF)
ISBN 978-952-400-615-6 (PDF)